

ANNE HENNESSY, CSJ

JĒZAUS
GALILĒJA

ANNE HENNESSY, CSJ

JÉZAUS
GALILÉJA

ANNE HENNESSY, CSJ

JĖZAUS GALILĖJA

TARPDIECEZINĖS KATECHETIKOS KOMISIJOS LEIDYKLA
KAUNAS 1997

UDK 23/28
He 216

IMPRIMI POTES
Romae, die 7 ianuarii 1994
R. P. Giuseppe Pittau, S.J.
Rector Universitatis

IMPRIMATUR
Dal Vicariato di Roma, 10 febbraio 1994

Iš anglų k. vertė: L. Pajarskienė
Konsultavo: kun. L. Virbalas, SJ

Ši knyga yra dedikuojama
mano kolegoms jėzuitams
Kalifornijoje, Romoje ir Galilėjoje
iš dėkingumo už jų
paskatinimą ir paramą.

TURINYS

Ižanga / 9

PIRMAS SKYRIUS: Galilėja: penktoji Evangelija / 11

ANTRAS SKYRIUS: Jėzus Galilėjoje / 29

TREČIAS SKYRIUS: Galilėja keturiose Evangelijose / 47

KETVIRTAS SKYRIUS: Krikščionys, besimeldžiantys Galilėjoje / 64

Bibliografija / 77

IŽANGA

Galilėja yra gerai žinomas krikščionims žodis. Mes užaugome su juo, išpažindami savo tikėjimą į Jėzų Kristų iš Galilėjos, kuris buvo tikras Dievo Sūnus.

Galilėja - tai savaime suprantamas dalykas. Naujajame Testamente tinkamiausiai nusako Jėzaus Kristaus gyvenimo vietą.

Tačiau mes turime savęs paklausti, ar Galilėja krikščionybei nėra daugiau nei vien geografinė vietovė. Ar tai buvo atsitiktinis pasirinkimas, kuris leido Galilėjai tapti Įsikūnijusio Žodžio identifikavimo priemone? Ar frazė "iš Galilėjos" yra simbolinė, regima tikrovė, kuri kažką savo įneša į išganymo naujieną? Žinoma, visais laikais krikščionys siekė reliatyvizuoti šį kraštą, vadinamą šventu. Krikščionys šventumo sąvoką taiko tik asmenims. Jėzaus Kristaus Asmeniui ir tikinčiųjų bendruomenės nariams. Krikščionybė yra žmonių, bet ne vietovių religija.

Vis dėlto, neperdedant, Galilėja skelbia žinią. Ji bylojo ir byloja daugeliu būdų per daugelį amžių. Jos žinia yra toje aplinkoje ir kultūroje, ji sklinda iš tos aplinkos. Galilėjos žinia yra aplinka, peizažas ir fonas. Ir ji nėra mažiau reali ar išraiškinga dėl savo antraeilio vaidmens. Galilėja atsiskleidžia patvirtindama ir atspindėdama Jėzaus gyvenimą. Ji atsiskleidžia kviesdama žmones gilesnei bendrystei su Juo.

Ši knyga yra parašyta tiek keliaujantiems, tiek ir namie sėdintiems piligrimams, - tiems, kurie yra pašaukti geriau pažinti Jėzų Kristų, perprantant jo gyvenimo aplinkybes. Ši knyga siekia sujungti mokslininkų - egzegetų, sociologų, archeologų - darbą dvasingumo tarnybai. Tai disciplinarinis požiūris, kilęs iš tikėjimo, kad gali įvykti vaisingas dialogas tarp akademijos ir tų, kurie kasdien stengiasi pagilinti savo supratimą apie Jėzų Kristų.

PIRMAS SKYRIUS.

GALILĖJA: PENKTOJI EVANGELIJA

Padidėjęs susidomėjimas Evangelijomis ir *istoriniu Jėzumi*, taip pat atsinaujinusi piligrimystės į Šventąją Žemę praktika priminė krikščionims apie Jėzaus Tėviškės reikšmę. Nesvarbu, ar su Galilėja susipažįstama per Evangeliją, keliaujant ar studijuojant, pati vieta skleidžia žinią, kuri derinasi su Įsikūnijusio Žodžio žinia.

Pavadinimas *Galilėja* skambėjo per visą krikščionių istoriją. Todėl, kad Jėzus pasirinko praleisti didžiąją savo asmeninio ir viešojo gyvenimo dalį Galilėjoje, ji yra ypatinga Dievo Sūnaus apsireiškimui. Bendruomenės, davusios mums keturias kanoniškas Evangelijas, nurodo dvi pagrindines vietas Galilėjoje, kuriose Jėzus dažnai lankėsi. Nazareto - Kanos - Najino regioną (kaimus, susitelkusius aplink Seforį, pirmojo amžiaus Galilėjos administracinį centrą) ir Galilėjos šiaurės vakarų krantus, įskaitant Kafarnaumo, Betsaidos ir Chorazino miestus (netoli abiejų Tiberiadų, Erodo centro ir Magdalos, pagrindinio ežero uosto).¹ Mums taip pat sakoma, kad Jėzus savo viešos veiklos metu keliavo po visą Galilėją (plg. Mk 1,39;

¹ Kitos Jėzaus tarnystės Galilėjoje vietos, apie kurias užsimena sinoptinės Evangelijos, apima Aukštutinę Galilėją, /Tyro ir Sidono regioną/(plg. Mt 11,21; 15,21; Mk 7,24) ir Dekapolį (plg. Mk 7,31; plg. 5,1; Mt 8,28, Lk 8,26). Du iš šių dešimties miestų ribojasi su Žemutine Galilėja: Hipas/Susita, rytiniame ežero krante, ir Skitopolis/Beth Shean, Jordano (Š-P) ir Ezdrelono-/Jezraelio (R-V) slėnių kelių sankryžoje. Pilypo Cezarėja yra Hermono kalno papėdėje, šiaurėje.

Mt 4,23; ir t. t.). Taip pat ne vien miestai (ar tai, kas iš jų liko) yra svarbūs Jėzaus sekėjams. Galilėjos gamtovaizdžiai ir horizontai, jos formavimasis ir augmenija, jos tradicinės kultūros palikimas. Pati Galilėjos žemė yra *šventa vieta šventame krašte*.² Tai yra labiau *šventa vieta* ir šventas kraštas, negu žmogaus sukurtos ir pastatytos šventyklos, kurios traukia į Galilėją daugelį šių laikų krikščionių.³

Natūrali Galilėjos aplinka kai kuriems krikščionims yra tarsi penktoji Evangelija⁴. Ji skelbia Jėzaus gyvenimą ir žinią, panašiai kaip kanoninės, keturios Evangelijos. *Evangelija* yra ypatinga sąvoka. Plačia reikšme ji reiškia *Gerąją Naujieną*, tačiau dažniau ši sąvoka naudojama

² Aiškia vyraujančių krikščioniškų šventosios erdvės koncepcijų formuluotę galima rasti W.D. Davies, *The Gospel and the Land: Early Christianity and Jewish Territorial Doctrine*. Berkeley: University of California, 1974; ir P.W.L. Walker, *Holy City, Holy Places? Christian Attitudes to Jerusalem and the Holy land in the Fourth Century*. Oxford: Oxford University Press, 1990. Davies, pavyzdžiui, kalba apie "šventų vietų pasikeitimą Asmens įtakoje (320) ir apie Kristocentrizmą kaip "raktą" tiek į laisvę nuo vietos, tiek į prisirišimą prie vietų, būdingus ankstyvosioms tradicijoms (367).

³ Galima nurodyti keletą priežasčių, kodėl daugelis šiuolaikinių krikščionių Vakaruose, atrodo, pirmenybę teikia Galilėjai, o ne Judėjai/Jeruzalei. Galilėjos taikingumas daro ją tinkamesne vieta reflektivajai maldai. Kaimiškasis gyvenimas, kurio dar galutinai neužvaldė technokratinis pasaulis, leidžia vakarietiškam maldininkui pagauti tradicinės visuomenės atspindį tokiu būdu, kuris atgaivina daugelį Evangelijos epizodų. Trečia, daugelio šiuolaikinių maldininkų aktyvus dalyvavimas Bažnyčios tarnystėje nukreipia juos į Galilėją kaip paties Jėzaus tarnystės židinį.

Judėja, kaip kontrastas, yra atšiauresnis kraštas, kur niekas negali būti tikras, kad išgyvens. Jeruzalė šiandien, kaip ir Jėzaus laikais, yra perpildyta žmonių triukšminga vieta, kurioje religinio/politinio gyvenimo įtampa lengvai įgauna smurtinį pobūdį. Žinoma, yra tinkama šiai aplinkai malda: Jėzaus Kančios malda, buvimo su mirštančiu Draugu malda. Vis dėlto poreikis tokiai maldai palyginti retai sutinkamas tarp maldininkų.

⁴ Pavyzdžiui: George Martin, "The Fifth Gospel" *New Covenant* 22:5 (December 1992), 8-10; ir Bargil Pixner, *With Jesus Through Galilee According to the Fifth Gospel*. Rosha Pinna (Israel): Corazin, 1992.

nusakyti keturis nedidelius kūrinius, aprašančius Jėzaus Kristaus misiją. Daugelio krikščionių supratimu keturios kanoniškos Evangelijos buvo parašytos Šventosios Dvasios įkvėptų asmenų, bendruomenės žmonių, kurie Dieviškojo veikimo dėka įtikėjo į Jėzų Kristų.

Akivaizdu, kad žiūrėjimas į Galilėjos regioną kaip į *Evangeliją* nėra mokslinis. Tačiau šios sąvokos ypatybė neturėtų priversti jos atsisakyti. *Galilėja: penktoji Evangelija* greičiau turi būti nagrinėjama iš autentiško krikščioniško dvasingumo, savo šaknis turinčio Įsikūnijusiame Žodyje, perspektyvos. Susidomėjimas vieta, kur gyveno Jėzus, iš esmės atspindi amžiną troškimą daugiau sužinoti apie Jėzų ir jį geriau pažinti. Tai grindžiama dieviškai duoto supratimo būdu, kuriuo Dievas prisiėmė žmogaus prigimtį ir gyveno tam tikroje šio pasaulio vietoje ir tam tikru laiku jo istorijoje. Žodis prisiėmė erdvės ir laiko apribojimus, patiriamus visų žmogiškų būtybių, įeidamas į santykį su gamtos elementais, priimdamas kultūrinės vertybes, kurios charakterizuoja ir vietą. Daugeliui šiuolaikinių krikščionių susidomėjimas Galilėja, būnant toli nuo naivaus apaštalų aukso amžiaus ar netgi pamaldaus susitikimo su *istoriniu Jėzumi* ieškojimo, yra pastangos giliau suvokti jo žinią ir puoselėti jos išsiskleidimą savo gyvenime ir misijoje.⁵

Pamaldumas į Jėzaus Kristaus asmenį krikščionis dabar kaip ir praeityje skatino piligrimystei, paliekant savo įprastą erdvę ir rutiną tam, kad kontempliatyviai pagyventų ten, kur gyveno Jėzus. Ar aktualiai, ar knygų, filmų

⁵ David M. Stanley, *Jesus in Gethsemane: The Early Church Reflects on the Suffering of Jesus*. New York: Paulist, 1980. Stanley, kalbėdamas apie evangelistų "pažymėtiną nostalgijos dėl 'gerų senų dienų' iš Jėzaus žemiškojo gyvenimo nebuvimą" (36), pastebi: "tai, kas yra nupasakojama, kažkaip pateikiama kaip šių dienų realybė, kas gali ir privalo paveikti savo įtaka mano krikščioniškąjį gyvenimą dvidešimtajame amžiuje" (38). Taip pat žiūrėkite Sean Freyne, *Galilee, Jesus and the Gospels: Literary Approaches and Historical Investigations*. Dublin: Gill and Macmillan, 1988, 272; toliau nurodoma Jėzus.

ir nuotraukų pagalba keliaudamas, asmuo siekia pabūti Galilėjoje - vietoje, kuri yra šventa dėl savo ryšio su Dievišku veikimu.

Galilėjos, kaip vietos supratimas, yra analogiškas siekimui suderinti Naujojo Testamento literatūrinį vertimą. Dvidešimtojo amžiaus krikščionys yra įpratę prie naujų ir taisytų Švento Rašto leidimų, kuriais stengiamasi pasiekti kiek įmanoma tikslesnio Jėzaus žodžių ir veiksmų vertimo į šiuolaikinę kalbą. Taip pat jie yra įpratę prie Evangelijos vertimo į šiuolaikinę jų kalbą. Taip pat jie yra įpratę prie Evangelijos skelbimo jų kalba ir su homiletine rodykle, pritaikyta prie jų gyvenimo aplinkybių. *Suprasti* Galilėjos kraštą kaip skelbimą reiškia pereiti iš literatūrinių vertimų ir interpretacijų į tiesioginį kontaktą su tikrovėmis, apie kurias kalba kanoniškos Evangelijos. Susitikimas su fizine aplinka, kurioje Jėzus gyveno ir augo, tikintįjį supažindina su *nauju vertinimu*: krašto regėjimas suteikia geresnį tikrovės supratimą, apie kurį kalba kanoniškos Evangelijos.⁶ Šia prasme Galilėja siūlo kitokį Evangelijų skaitymą, - tokį, kuris įgalina lankytoją suprasti jų bendrą žinią su ypatingu skvarbumu, tai yra su įžvalga ir gilumu. Lieka klausimas, kokių būdu vieta veikia kaip Evangelija. Kaip vietovė skelbia *Gerąją Naująją*? Vieta yra sukurtoji tikrovė, visų pirma kalbanti apie iš anksto pramatytą Kūrėjo meniškumą, atskleisdama galingą, netgi švelnią Dievo kūrybinę meilę. Begalinėse kombinacijose, kurios sudaro fizinę vietos struktūrą - jos gamtos formavimasis ir jos klimatas yra atskleidžiami - Kūrėjo galybe ir subtilumu. Šių fizinių faktorių suvedimas suteikia vietai tam tikrą ypatybę, kurios dėka ji atrodo svetinga arba grėsminga, bauginanti ar rami. Taigi

⁶ David Stanley rašo apie "... tą tikrumą, kad mūsų Viešpats įžengė į šią visiškai beprecedentinę egzistenciją su Dievu su savo išaukštintu žmogiškumu, bet taip pat ir kad jis pasiėmė su savimi tai, ką aš galiu tik pavadinti Jo "istoriškumu". Jėzaus žemiškasis gyvenimas buvo Jame Prisikėlusiajame praturtintas nauju, dinamišku šiuolaikiškumu" (45).

vietovė kalba per savo suderinamumą ir savo kontrastą su žmogiškomis būtybėmis, kurios gyvena jos aplinkoje ir jos peizažo fone. Tokiu būdu kiekviena vieta yra Dievo Kūrėjo apreiškimas.

Tačiau Galilėja yra ypatinga, ji skelbia kitą, labiau pabrėžtą žinią. Galilėjos ypatingumas yra tas, kad ji buvo vieta, Tėvo išrinkta Sūnaus - visada vykdančio valią "*to, kuris mane siuntė*" (Jn 4,34) - didesnei savo misijos daliai. Šiame ypatingame fiziniame fone ir iš jo išplaukiančioje kultūroje įsikūnijęs Dievo Sūnus gyveno didžiąją savo gyvenimo dalį. Dar daugiau, visos keturios evangelinės tradicijos nurodo, kad Jėzus savo tarnystei pasirinko tam tikras Galilėjos dalis ir kad jis savo mokyme naudojo daugelį elementų, būdingų toms vietoms. Iš Galilėjos gyventojų jis išsirinko mokinius ir draugais daug žmonių: *kad jie būtų kartu su juo ir kad galėtų siųsti juos* (Mk 3,14)

Šis išsirinkimo faktas yra neblėstančio patrauklumo ir vaidmens esmė. Galilėja visuomet turėjo tam tikrą pasyvumą, ji visuomet buvo tik regionas, vietovė, valdoma viršesnių jėgų.⁷ Ji buvo pastoviai ignoruojama, išnaudojama ir niekinama politinių, religinių ir socialinių valdžių. Kaip daugelis figūrų Išganymo istorijoje, tai kyla iš jos žmogiško nereikšmingumo. Galilėja tapo Dieviškos malonės objektu ir Dievo žinios žmonijai priemone.

Galilėja yra *kukli* vietovė. Jos padėtis ir struktūra galėjo ją padaryti galinga ir prestižine pasaulio istorijoje, tačiau vietoje to - paprastumas, kuris charakterizuoja jos topografiją, pažymėjo šį regioną nuolatiniu *mažumu* pasaulio akyse. Tai tinkama vietovė Dievo Sūnaus gyvenimui, *kuris "apiplėšė pats save"* (Fil 12,7) tam, kad visi žmonės turėtų "*gyvenimą*" (Jn 10,10). Per jos ryšį su

⁷ Sean Freyne, *Galilee from Alexander the Great to Hadrian 323 B.C.E. to 135 C.E.: A Study of Second Temple Judaism*. Wilmington, DE: Michael Glazier, and Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 1980: 62, 80, 91, 178: toliau nurodoma *Alexander*.

Jėzumi ir Jo pirmaisiais pasekėjais Galilėjos žinia yra amžina. Kai įvairių tautų krikščionys Galilėją padarė savo namais ar ją lankė kaip piligrimai, ar susitikdavo su ja per įvairias vaizdines priemones, jiems buvo primintas čia buvusio gyvenimo ir žinios gyvumas ir betarpiškumas. Tuo būdu Galilėja yra integrali krikščionių formuojamos atminties dalis. Pasirinkta vieta Dievo Sūnaus žmogiškai prigimčiai yra visuotinai krikščionių prisimenama už jos pačios vaidmenį ir išganingą veiklą, kuri įvyko jos aplinkoje.

* * *

Bet kokios vietos pagrindinis nusakymas kyla iš jos geografijos ir topografijos: kokia jos padėtis žemės planetoje. Galilėja yra Viduržemio jūros rytiniame krante. Kalnai, kurie dominuoja šiaurinėje arba aukštutinėje Galilėjoje, siekia nuo dviejų iki keturių tūkstančių pėdų (600-1200 m) virš jūros lygio; gausūs sezoniniai lietūs šioje vietovėje drėkina didesnę regiono dalį. Pietinėje arba žemutinėje Galilėjoje yra nemaža žemų kalnų, kurie driekiasi iš rytų į vakarus, jie besikaitalioja su gana plačiomis lygumomis, kurios buvo Galilėjos žemės ūkio pagrindas ir jos pagrindinės magistralės. Galilėjos ežeras yra septyni šimtai pėdų (210 m) žemiau jūros lygio, driekiasi rytiniame rajono krašte, jo šiaurinės pakrantės apytikriai Aukštutinės ir Žemutinės Galilėjos susijimo taške.⁸ Tai

⁸ Juozapas Flavijus pateikia ankstyviausią regiono aprašymą: (35) Dabar Fenikija ir Sirija apima Galilėjas, kurios yra dvi, ir vadinamos Aukštutine ir Žemutine Galilėja. Jos ribojasi Vakaruose su sienomis teritorijos, priklausančios Ptolemaidei, netoli Karmelio, kurio kalnai anksčiau priklausė galilėjiečiams, tačiau dabar priklauso tyriečiams; (36) prie šių kalnų šliejasi Gaba, vadinama Raitelių miestu todėl, kad manoma, jog ten gyveno iš karaliaus Erodo armijos atleisti raiteliai; (37) jos ribojasi Pietuose su Samarija ir Skitopoliu, taip pat ir upe Jordanu; Rytuose su Hipu ir Gadara, o taip pat su Golanitu ir Agripos karalystės sienomis; (38) jos šiaurinės dalys ribojasi su Tyru ir tyriečių kraštu. Kai dėl Galilėjos, vadinamos Žemutine, ji tiesiasi nuo Tiberiados iki Zabulono,

yra vienintelis tyro vandens ežeras regione ir buvo jo centras bei širdis, taip pat ir kaip maisto, prekybos bei atsigaivinimo šaltinis. Galilėjos klimatas daugiausia yra viduržemiškas: žiemos yra trumpos ir švelnios, o vasaros ilgos ir karštos.

Šis kraštas kalba kaip ir bet kuris kitas žemėje. Jis bendrauja su žmonėmis - dykumų kūrėjais, leisdamas jiems jame apsigyventi, arba grėsmingai tyli ir grėsmingai šėlsta. Ne taip kaip kiti dykumų kaimynai Galilėja nuoširdžiai priėmė žmones, o jos peizažų įvairovė - uolėti, krūmais padengti kalnai, besikaitaliojantys su plačiomis derlingomis lygumomis - suteikė jiems ir skirtingus gyvenimo būdus. Priešpastatant ją supančiai aplinkai, Galilėja yra turtinga ir derlinga. Tačiau ten yra sezoniniai pavojai: potvynis, sausra ir akmenuotas gruntas. Taigi kraštas reikalauja būti rūpestingai prižiūrimas, kad duotų pakankamą derlių⁹.

Galilėjos ypatingumas slypi jos geografinėje padėtyje ir jos teritorijoje, kuri sudarė tiek svetimų valdų apsuptą

ir iki pajūrio, Ptolemaidė yra jos kaimynė; (39) Galilėja tęsiasi nuo kaimo, vadinamo Xaloth, kuris didžiojoje lygumoje atskiria tyriečių kraštą nuo jos; (40) Galilėjos ilgis matuojamas nuo Meloth iki Thella kaimo netoli Jordano.

The Wars of the Jews.3.1; Works of Josephus: New Updated Edition, Complete and Unabridged. Trans. William Winston. Peabody, MA: Hendrickson, 1987,641; vėliau nurodoma Wars.

⁹ Freyne, Jesus,41; ir Aleksander, 5,13. Elliot-Binns teigia panašiai: /Jei ne išskirtinai turtingas, (ji) buvo klestintis kraštas ir vystė pakankamą prekybą, kad išlaikytų save ir būtų nepriklausoma/. (Gallilean Christianity. Studies in Biblical Theology. Chicago: Alleson, 1956, 16.

Geografinius Galilėjos aprašymus galima rasti tokiuose darbuose, kaip : Yohanan Aharoni, The land of the Bible: A Historical Geography. Trans. A.F. Rainey. London: Burns and Oates, 1967, 25-26; Denis Baly, The Geography of the Bible. Rev. Ed. New York: Harper and Row, 1974, 152-63; Raymond E. Brown and Robert North, /Biblical Archeology./In The New Jerome Biblical Commentary. Eds. Raymond E. Brown, Joseph A. Fitzmyer and Roland E. Murphy. London: Geoffrey Chapman, 1990, 1194-95.

teritoriją ir koridorius ir leido savo žmonėms formuoti tiek atvirumo, tiek ir uždarumo bruožus.

Galilėja buvo svetimų valdų apsupta teritorija ir net joje pačioje buvo svetimos valdos.¹⁰ Jos žmonės ir jos politika buvo tvirtai susiję su judaizmu ir Jeruzale, nors šis Šiaurinis regionas buvo apsuptas ne žydų kilmės gyventojų, ir todėl Mato Evangelija įtraukia Senojo Testamento nuorodą: *Tautų Galilėja* (Mt 4,15; citata Iz 8,23-9,1). Pirmajame amžiuje Galilėja buvo apsupta finikiečių ir kanaaniečių šiaurėje ir vakaruose (plg. Mt 15,21; Mk 7,24), helenistiniai Dekapolio miestai buvo pietryčiuose, o Samariečiai gyveno pietiniuose kalnuose. Dėl to, kad galilėjiečiai buvo apsupti, Jėzaus amžininkai Jeruzalėje niekino juos ir ne tik dėl jų krašto papročių ir kalbos (pastarieji kliudė rimtoms Įstatymo studijoms ir jo laikymuisi), tačiau ypač dėl separacijos nuo ne žydų nesi laikymo, kuri buvo interpretuojama kaip Įstatymo reikavimas.¹¹

Net jeigu abiejų vietovių kaimai atspindi uždarumo ypatybę, visais laikais jie nušviečia tiek kultūrinį, tiek topografinį skirtingumą tarp Aukštutinės ir Žemutinės Galilėjos. Graublėti šiauriniai kalnai (maždaug 180 kvadratinų mylių (290 km²) plotas) suteikdavo prieglobstį nuo politinio ir religinio persekiojimo. Jie tarnavo kaip tinkama priebėga atsiskyrėliams, plėšikams ir puristų vienuolių kolonijoms.¹²

¹⁰ The Oxford English Dictionary definijuoja /enclave/ kaip /dalį teritorijos, visiškai apsuptos svetimų valdų/. Tai yra tinkamas nusakymas mažoms Viduriniųjų Rytų gyvenvietės grupėms, kurios yra susietos griežtais giminystės ir tradicijos saitais. (Vol.111, Oxford: Clarendon, 1933,156).

¹¹ Freyne, Jesus, 137-9,209; Bernard J. lee, Galilean Jewishness of Jesus: Retrieving the Jewish Origins of Christianity. Vol.1, Conversations on the Road Not Taken. New York: Paulist/Stimulus, 1988,61-3; Eric M. Meyers, /Ancient Synagogues in Galilee: Their Religious and Cultural Setting/. Biblical Archeologist 43 (Spring 1980), 97-108; Bo Reicke, /Galilee and Judea/. In Jesus in His Time. Ed. Hans Jürgen Schultz. Trans. B. Watchthorn. Philadelphia: Fortress, 1971,28-30; Gunther Stemberger, /Gallilee-Land of Salvation?/ in Davies, 436.

Žemutinė Galilėja yra didesnio ploto (maždaug 470 kvadratinų mylių), besikeičiančių kalnų ir lygumų, esančių rytų - vakarų ašyje. Pirmajame amžiuje Žemutinėje Galilėjoje buvo keturi miestai, visi atspindintys savo sąranga ir architektūra svetimą įtaką ir kuriuose įvairiu santykiu buvo gyventojų įvairovė - žydai, graikai, romėnai, samariečiai, finikiečiai.

Du iš šių centrų buvo Viduržemio jūros uostai. Ptolemaidė (Akko), natūralus uostas tarp Sirijos ir Egipto, ir Cezarėja Maritima, Romos provincijos administracijos, kuri pastatė prašmatnų uostą, sumanytą Erodo Didžiojo, rezidencija.¹² Du vidaus miestai buvo Seforis, įsikūręs maždaug geografiniame Žemutinės Galilėjos centre, ir Tiberiada Galilėjos ežero pietvakarinėje pakrantėje. Įvairių pirmojo amžiaus santvarkų metu šie miestai keitėsi

¹² Juozapas Flavijus nurodo /šias dvi Galilėjas/ (Wars, 3, 3, 2, in Whiston, 641). Naujų žinių apie šį skirtingumą žiūrėkite Eric M. Meyers, /The Cultural Setting of Galilee: The Case of Religionism and Early Judaism/. Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt. Eds. H. Temporini and W. Haase. Berlin /New Yourk: de Gruyter, 1972: 11.19.1, (citing Mishnah Shebiit 9.2 Danby), 694; Aharoni, 25-6; Baly, ypatingai 152-63; Leslie J. Hoppe, What Are They saying About Biblical Archaeology? New Yourk: Paulist, 1984, 80; Anthony J. Saldarini, Pharisees, Scribes and Sadduces in Palestinian Society: A Sociological Approach. Wilmington, DE: Glazier, 1988, 156.

Freyne apibūdina Žemutinę Galilėją kaip /beveik kaip pasienio kraštą su dominuojančiu kaimo gyvenimu, sąlyginai izoliuotą vienas nuo kito ir nuo kitų regionų. Tokios sąlygos yra laikomos stipraus vietinio pasididžiavimo, prisirišimo prie protėvių tradicijų ir nepriklausomybės, kurie neleidžia lengvai tradicijos pakeitimo ar adaptavimo, priežastimi/. (Alexsander, 12-13). Meyers pažymi, kad Aukštutinė Galilėja/ funkcionavo kaip tam tikra prieglobsčio vietovė nuo ankstyviausių savo įsikūrimo laikų/ ir jos nepaveikė graikų-romėnų miesto ir administracijos pavyzdžiai (696).

¹³ Richard A. Batey, Jesus and the Forgotten City: New Light on Sepphoris and the Urban World of Jesus. Grand Rapids, MI: Baker Book House, 1991, 48-50; anksčiau nurodytas Jesus; Reicke, 31; Jesus and His Times. Eds. Kaari Ward, et. al. Pleasantville, NY: Reader's Digest, 1987, 176.

Biblical Archeology Review 8:3 (May/June 1982), ir Le Monde de la ible 56 (novembre/décembre 1988) yra keletas straipsnių apie šiuolaikinius kasinėjimus Palestinos Cezarėjoje.

kaip Galilėjos administraciniai centrai, kur būdavo tvirtinami juridiniai ir finansiniai dokumentai, surenkami mokesčiai ir ruošiamos teisminės tarnybos.¹⁴

Būdingesnis Žemutinės Galilėjos kaip kaimų vietovės bruožas yra jos daugybė valstiečių kaimų ir kaimelių. Labiau nei dominuojantis peizažas šie prieglobsčiai žemų kalvų įdubose saugojo nuo gamtos stichijų ir nuolatinio pašaliečių srauto. Namai yra pastatyti netoli derlingų lygumų su javų laukais, alyvmedžių giraitėmis ir vynuogynais. Jie dažnai buvo statomi olų pašonėje, kurių pilna šiuose uolėtuose kalnuose ir ant kurių šlaitų dera sezoninės žolės, kurias išželdina skurdi dirva. Ant jų gano avių ir ožkų kaimenės.¹⁵

¹⁴ Apie Seforį žiūrėkite ypač Batery, Jesus, 35,76ff, 138, etc., Eric Meyers,

Ehund Netzer and Carol L. Meyers, /Sepphoris: 'Ornament of all Galilee'./ Biblical Archeologist 49 (March 1989), 4-19. Taip pat žiūrėkite Freyne, Alexander, 75-84, 105, 122-28, 165-7, 180-1, 214-6, 241-6 etc.; Freyne, Jesus, 40, 137-45, 149, 160, 165-6, 170-3, 185, 196-7, 127, etc.; Thomas R. W. Longstaff, /Nazareth and Sepphoris: Insights into Christian Origins/. In Christ and His Communities: Essays in Honor of Reginald H. Fuller. Eds. Arland J. Hultgren and Barbara Hall. Anglican Theological Review Supplementary Series 11 (March 1990), 9-12; Lee, 63-66; Ward, 77.

Juozapas Flavijus vadina Seforį /didžiausiu miestu/ Galilėjoje (Life, 45.232, in Whinston, 15).

Apie Tiberiadą žiūrėkite Michael Avi-Yonah, /The Foundation of Tiberias/. Israel Exploration Journal 1 (1950-51), 160-69; Helga Dudman with Elisheva Ballhorn, Tiberias. Jerusalem: Carta, 1992, 13-27; Freyne, Alexander, 69, 72, 77-88, 123f, 129-33, 230-37, etc.; Freyne, Jesus, 137-49, 159-60, 170-73, 190, 197-8, 241, etc.; Lee, 63; Saldarini, 156.

¹⁵ Šiuolaikinė archeologų veikla tapo viso diapozono spekuliacijų apie Žemutinės Galilėjos socialinę organizaciją Erodo periode išdava. Žiūrėkite Martin Goodman, State and Society in Roman Galilee AD 132-212. Totowa, NJ: Rowman and Allenhead, 1983:119f.; David A. Fiensy, The Social History of Palestine in the Herodian Period. Vol. 20, Studies in the Bible and Early Christianity. Lewiston\Queenston\Lampeter: Edwin Mellon, 1991. Douglas R. Edwards, /First Century Urban\ Rural Relations in LOWER Galilee: Exploring the Archeologi-

Kaime gyvenantys galilėjiečiai labai brangino savo gyvenimo būdą su jo vertybėmis ir morale, jo džiaugsmais ir rūpesčiais. Jie buvo tvirtai ištikimi savo šeimoms ir savo kraštui. Šis reikalavimas yra taip pat neginčijamas kaip ir ištikimybė gyvenimui. Galilėjiečiai turėjo meilingą ir pagarbų santykį su kraštu; per amžius juo rūpinantis ir stropiai dirbant žemė nešykštėdama duodavo pakankamai maisto savo gyventojams.¹⁶ Atsiribojusiuose kaimuose, kur gyvena daugiausia žmonių, yra *artumas*, pajautimas narystės grupėje, kuriuo galilėjiečiai dalinasi su kaimų valstiečiais. Jų religijos - judaizmas, o vėliau - islamas - puoselėjo separaciją nuo žmonių, neišpažįstančių jų tikėjimo. Socialiniai ir vietos papročiai palaiko šias vertybes. Kiekviena vietovė turi savo psichologiją ir sociologiją; tai yra elgesys, susijęs su padėtimi kaime ir namuose. Pirmame amžiuje kaimo aikštė ar sinagoga (nesvarbu, ar tai buvo atskiras pastatas, ar kambarys namie) buvo susirinkimo vieta, kur buvo studijuojamas ir aptariamas Įstatymas. Iš šių susirinkimų žmonės gavo

cal and Literary Evidence, /and J. Andrew Overman, /Who Were the First Urban Christians? Urbanization in Galilee in the First Century. /Both in Society of Biblical Literature Seminar Papers, 1988. Ed. D. Lull. Atlanta: Scholars Press, 1988; Freyne, Jesus, 121, 129, 139; Richard A. Batey, /Is Not This the Carpenter? /New Testament Studies 30(1984), 249-58; David Adan-Bayewitz and Isadore Perlman, /The Local Trade of Sepphoris in the Roman Period. /Israel Exploration Journal 40:2-3 (1990), 153-72.

¹⁶ Stipri vietinių žmonių meilė kraštui yra puikiai išreikšta Elias Chacour naujoje knygoje *We belong to the Land: One Man's Mission to Spread Peace in a Country of Conflict*. (Co-autor Mary E. Jensen). London: Marshall Pickering/Harper Collins, 1992. Chacour rašo:

Judrūs vakarų žmonės sunkiai suvokia žemės reikšmę palestiniečiams. Mes priklausome žemei. Mes solidarizuojamės su žeme, kuri buvo branginama, kultivuojama ir maitinama daugybės protėvių kartų. ...Palestinos žemės ūkio įrankiai, žinoma, nebuvo modernūs, tačiau jie buvo pritaikyti kraštui. Nuostabios terasos su rankų darbo akmeninėmis sienomis apsuptos kalnų, panaudojant ir saugojant žemę. Alyvų, figų ir migdolų medžiai buvo rūpestingai prižiūrimi, laukai su meile apdirbami (80).

didžiąją dalį savo religinio ir socialinio tapatumo.¹⁷ Namai susidėdavo iš grupės kiemų, kur žmonės gyvendavo didžiąją metų dalį po stogu, dengiančiu keletą kambarių, kur jie praleisdavo trumpą sezoninių liūčių metų.¹⁸ Namai turėjo viešas ir privačias zonas. Vyrai ir moterys nesinaudojo vieša ar privačia vieta tuo pat metu; šeimų vaikai ir kaimas tarnavo kaip bendravimo tarp lyčių saitai už šeimos ribų. Palikti namus reiškė palikti apsauginį ir nuspėjamą tarpusavio santykių tinklą, kuris suteikia asmeniui jo identitetą. Palikti kaimą ir keliauti reiškė rizikuoti būti užpultam pašaliečių ir žvėrių. Eiti į *dykumą* ar į *nuošalią vietą* reiškė rizikuoti būti nesuprastam ir netekti reputacijos dėl socialinio ir fizinio saugumo ribų nepaisymo.¹⁹

Tačiau terminas „uždara vietovė“ kaip geografinė ar socialinė kategorija nėra pakankamas Galilėjos

¹⁷ Howard Clark Kee, /The Transformation of the Synagogue after 70 C.E.: Its Importance for Early Christianity, /New Testament Studies 36 (June 1990), 1-24, Sidney B. Hoenig, The Ancient City-Square: The Forerunner of the Synagogue, /Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt. Eds H. Temporini and V. Haase. Berlin/New York: de Gruyter, 1972 :11. 19. 1,448-76.

¹⁸ Stanislo Loffreda, Recovering Capharnaum. Studium Biblicum Franciscanum, Guides 1.2nd Ed. Jerusalem: Edizioni Terra Santa, 1993, ypatingai izometriniai metmenys: 25, 53, ir jo nauja, labiau detalizuota diskusija: /La tradizionale casa di Simon Pietro a Cafarnao a 25 anni dalla sua scoperta, /In Early Christianity in Context: Monuments and Documents. Eds. F. Manns and E. Alliata. Studium Biblicum Franciscanum Collectio Maior 38. Jerusalem: Franciscan Printing Press, 1993, 37-67.

Nors iš Talmudo periodo ir nustatyta vieta Golane, Qazrin kaimo liekanos nušviečia kaimo gyvenimą Palestinoje. Žiūrėkite Zvi Uri Ma'oz and Anne Killibrew, /Ancient Qazrin: Synagogue and Village./ Biblical Archeologist 51:1 (March 1988), 5-19.

¹⁹ Bruce J. Malina and Jerome H. Neyrey, /First- century Personal- ity: Dyadic, Not Individual. /In The Social World of Luke-Acts: Models for Interpretation. Ed. Jerome H. Neyrey. Peabody, MA: Hendrickson, 1991, 67-69; Bruce J. Malina, The New Testament World: Insights from Cultural Antropology. Atlanta: John Knox, 1981, ypač 94-102; Bruce J. Malina and Richard L. Rohrbaugh, Social-Science Commentary on Syn- optic Gospels. Minnespolis: Fortress, 1992, passim.

apibūdinimas, kadangi Galilėja taip pat yra ir *koridorius*. Nuo seniausių biblinių laikų Galilėja buvo šiaurinis Izraelio/ Palestinos kraštas, mažas regionas, esantis tarp daugybės kraštų ir dominuojančių kultūrų. Ji yra tarp šiaurinio ir pietinio kontinentų ir tarnavo kaip vartai tarp rytinio ir vakarinio pusrutulių. Be to, pati Galilėjos geografinė struktūra padarė ją pagrindiniu keliu, pro kurį visi praeidavo. Jos plačios lygumos sudarė pagrindines prekybos magistrales tarp Viduržemio jūros ir vidaus dykumos kraštų, nusidriekusių iki Azijos, ir vietos mastu, tarp Damasko ir Aleksandrijos Kairo. Dažnai šie praėjimai buvo naudojami militarinei, prekybinei ar kultūrinei invazijai.²⁰ Kartais skirtingos galvosenos ir temperamentų žmonės susitikdavo Galilėjos koridoriuose, retkarčiais jie ten sueidavo ir apsistodavo, tačiau dažniausiai tai darėdavo neramiam, laikinam atokvėpiui.

Nepaisant to, Žemutinės Galilėjos keliai priimdavo ne tik žmones, iš tolimų vietų atkeliavusius su egzotiškomis prekėmis. Ten buvo klestintis vietinės prekybos tinklas, kuris jungė kaimus tarpusavyje ir su didžiais miestais. Daugelis pirmojo amžiaus kaimų Žemutinėje Galilėjoje tikriausiai buvo išsidėstę maždaug penkiolika mylių aplink Seforį arba Tiberiadą.²¹

Todėl Žemutinės Galilėjos žmonėms buvo prieinamas platesnis patirties diapazonas nei daugeliui kaimo valsčių. Pavyzdžiui, intensyvi Galilėjos prekyba ir tanki populiacija pirmajame amžiuje privertė daugelį žmonių mokėti keletą kalbų, įskaitant graikų kalbą prekybiniams tikslams ir lotynų kalbą civiliniams reikalams.²² Gali-

²⁰ Michael Avi-Yonah, /The Development of the Roman Road System in Palestine. /Israel Exploration Journal 1 (1950-51), 54-60; Barry J. Beitzel, /The Via Maris in Literary and Cartographic Sources/ . Biblical Archeologist 5:1 (June 1991), 65-75; Baly, 158-61; Lee 59-61.

²¹ Edwards, 171-2, 177.

²² Joseph A. Fitzmyer, /The languages of Palestine in the First Century A. D. Catholic Biblical Quarterly 32 (1970), 501-31. P. Meier,

lėjiečiai mokėjo mokesčius, kad ir nenorom, kitiems: Šventyklai Jeruzalėje ir Romos okupantams.²³ Statytojai statė visuomeninius pastatus ir vilas, kuriuose yra aki-vaizdi viso Viduržemio jūros baseino meninė ir technologinė įtaka. Taigi *tam tikras kosmopolitizmas* - esantis ar prasidedantis - gali apibūdinti Žemutinės Galilėjos kultūrą.²⁴

Jungiantis faktorius šiame *koridorių* regione topografinis elementas, kuris reikšmingai suteikia savo įnašą į regiono žmonių psichologiją, yra tas, kad Žemutinė Galilėja yra *pasiekiamo horizonto* kraštas. Net nekop-

A. Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus, Vol. Vol.1: The Roots of the Problem and the Person. Anchor Bible Reference Library. New York: Doubleday, 1991, 255-68; Freyne, Alexander, 141-44; Elliot-Binns, 21-22.

²³ Freyne, Alexander, 127, 169, 178, 284; Freyne, Jesus, 151. Romos įstatymas reikalavo vieno ketvirčio derliaus, taip pat mokesčio monetomis ir priverčiamųjų darbų. Žydų įstatymas reikalavo vieną dvyliką derliaus kunigų dešimtainei, pirmųjų vaisių Šventyklai ir šabo metu (tai reiškė, kad derliaus nebuvo pusantrų metų). Jeigu ūkininkas nesumokėdavo šių dešimtinių, žydai nevalgydavo jo maisto. (Michele Jablon-Israel, /Jewish Family Life in Galilee during the First Century/. Nazareth: Le Monde de la Bible. Special Issue (July 1990), 35.

²⁴ Overmen, 166. Overman frazė yra svarbi. Terminai /kosmopolitinis/, /miesto//kaimo/, gali būti klaidinantys jeigu žmogaus patirtis apsiriboja Vakarų technologinėmis visuomenėmis arba jeigu terminai imami absoliutūs. Netgi šiandieninis gyvenimas Galilėjoje yra mažai pakitęs nuo senųjų laikų: ūkininkai gerai žino miestus prekybiniais ir administraciniais tikslams; miesto gyventojai žino, kur galima rasti gerų produktų ir vietinius amatininkus. Kaip pažymi Richard Rohrbaugh, /... sąvokos /miesto/ ir /kaimo/ neapibrėžia diametraliai priešingos uždaros sistemos. Miestai ir atokūs rajonai neatskiriamai susiję... /(/The Pre-Industrial City in Luke-Acts: Urban Social Relations./In Neyrey, 130).

Freyne apie pirmąjį amžių pažymi, kad /jei bendrai Galilėja buvo atvira,/ tai dar nėra pakankamai žinių manyti, kad tokia buvo visa žydų populiacija. Pluralizmas gali veikti ir /priešingai/, kurdamas subkultūras. (Jesus, 173-74).

Apie žydų separaciją nuo ne žydų žiūrėkite, pavyzdžiui, Scot McKnight, A Light among the Gentiles: Jewish Missionary Activity in the Second Temple Period. Philadelphia: Fortress, 1990.

damas į aukštus kalnus, žmogus gali pasiekti Žemutinės Galilėjos kalvų viršūnes arba Aukštutinės Galilėjos piečiausią dalį. Nuo keleto šių kalnų viršūnių galima matyti Viduržemio jūrą vakaruose arba Moabo kalnus rytuose. Nuo jų supančių kalnų gali būti matomas Galilėjos ežeras, net jeigu jis atrodo kaip sidabrinė gija, atspindinti saulės ar mėnulio šviesą.

Nuo tokių kalnų viršūnių gali pamatyti toliau nei kasdieninėje rutinoje - kitus anklavus ir kelių ar koridorių piešinius. Jėzaus laikais galėjai pamatyti ne tik atvykusius iš toli karavanus, keliaujančius per lygumas, bet ir skirtingų kultūrų bei religijų žmonių namus: graikų, romėnų ir įvairaus plauko *pagonių*, kaip ir *eretikų* samariečių. Nuo kalnų viršūnių žmogus galėjo geriau pamatyti kaimus su visais jų susidūrimais ir sunkumais. Stebėtojas nebūtinai turėjo būti miestietis ar iš kaimo. Mąstantiems žmonėms Galilėjos horizontai gali duoti peno vaizduotei ir suteikti galimybę išplėsti vidinį akiratį ir realizuoti asmeninę patirtį.

Laikui bėgant galilėjiečiai bandė subalansuoti atvirumą ir atsiribojimą, suteiktą jų vietos ir gyvenimo būdo. Jų namai yra pastatyti gana atokiai nuo pagrindinių labiausiai naudojamų kelių, tačiau žmonės visuomet buvo dėmesingi judėjimui - beveik be medžių peizažas palengvina stebėti keliaujančius žmones ir gyvulius. Keliautojus ir svetimšalius lengva pamatyti ir atpažinti; juos lengva pasiekti ir įvertinti jų ketinimus. Taigi Galilėjos kultūra derino smalsumą ir santūrumą, svetingumą ir savisaugą.

* * *

Pagaliau Galilėjoje yra tam tikras *kuklumas*, kuris pabrėžia jos išrinkimą Dieviškajame Plane. Jos kalnai yra nestatūs, jos upės negilios ir ežeras niekuo neimponuojantis. Galilėjos grožis yra *neryškus*; vietovė neturi jokių pasaulio garso gamtos stebuklų. Jos kalnai nėra Alpės ar Himalajai; jos augalijoje nėra nei didžiulių sekvojų, nei

egzotiškų tropinių orchidėjų; jos vandenys nėra didžiuliai ežerai ar sraunios upės, esančios kituose kontinentuose. Neturėdama dramatiškų ar imponantiškų reginių savo peizaže, Galilėja byloja kuklia kalba.

Taip pat ir socialinė politinė Galilėjos istorija yra kukli. Per amžius Galilėja patyrė daugybę invazijų: militarinių ir kultūrinių, formalių ir neformalių. Jos paveikė vietinių gyventojų gyvenimo ir psichologijos formavimąsi. Galilėjiečiai buvo veikiami pilietiška ir kultūriška. Jie gyveno toli nuo galingiausių pasaulio centrų ir buvo jiems subjektu.

Toks buvo, pavyzdžiui, santykis tarp Galilėjos ir Judėjos. Galilėja yra labiau *sodas*; Judėja yra *dykuma*²⁵, išbandymo, religinio užsidegimo ir asketinių veiksmų vieta. Jeruzalė buvo pietinio senovės Izraelio regiono centras, Šventyklos ir Įstatymo miestas, didžiųjų įvykių *šventasis miestas*. Nepaisant jos reikšmingumo, Judėja yra uolėtas, nederlingas kraštas, o Jeruzalė yra ribotų horizontų miestas, kur galima matyti tik iki kito pliko kalno. Tai miestas, į kurį, bet ne per kurį galima keliauti, savo aplinka priverčiantis savo gyventojus užsisklęsti, krepiančią į akiračio siaurumą ir smurto išraišką. Taigi, Jeruzalė daug kentėjo amžiams bėgant; vietiniai ir tarptautiniai perversmai turėjo tiesioginius padarinius jos gyvenimui ir netgi jos išlikimui.

Galilėja, priešingai, išliko *sodu*. Kai tik keliautojas pasiekia Megido perėją ar Jordano ir Galilėjos ežero santaką, ar šiaurinę Samarijos sieną, ten atsiveria erdvė.²⁶

²⁵ Taip pat žiūrėkite Walker : Galilėja yra /ramus kontrastas Jeruzalės klaustrofobijai ir įtampai/(133); Jablon-Israel: /palyginti su likusiu kraštu, Galilėja daro derlingo krašto, kur gyvenimas yra lengvas, išpūdi/(33); Reicke: /Judėja, priešingai idiliškai Galilėjai, yra dramatiškas, pilkas ir laukinis kraštas. Peizažas nuolat kaitaliojasi tarp kalno ir slėnio. Dangus ir pragaras atrodo susijungę kovai gamtoje/(30).

²⁶ Esu dėkinga Piere Simson, WF, už jo įžvalgas apie Galilėjos horizontų fizinę, psichologinę ir dvasinę reikšmę.

Įvairaus dydžio ir formų slėniai išsidėstę tarp eilės kalnų, kurie iškyla virš vienas kito. Ten yra laukai ir sodai, lygumos ir praėjimai. Galilėjos agrikultūrinis ir prekybinis gyvenimas suteikė jos gyventojams didesnę atvirumą gamtai ir žmonėms: jie yra kantrūs ir svetingi.

Užuot vykdę savo politinę valią esamoje situacijoje, kada reikėjo pasirinkti ar bendradarbiauti ar maištauti, galilėjiečiai dažniausiai buvo pasyvūs ir protekcionistai. Tačiau nepaisant visų savo skirtubių nuo Judėjos ir Jeruzalės, Galilėja niekada neatsiskyrė nuo pietų nei atsiskyrė savo lojalumo jos religijai.²⁷

* * *

Tiems, kurie tiki Jėzų, Galilėja yra tiek tinkama jo gyvenimui, tiek ir yra įnašas į mūsų supratimą apie Jėzaus misiją. Savo gamtos švelnumu šis regionas atkreipia dėmesį į Jėzaus gyvenimo, praleisto ten, būdą.²⁸ Kalnai ir slėniai, ežeras ir upė atspindi paprastą, netgi paslėptą Jėzaus gyvenimą. Pasaulio scenoje Galilėja nebuvo apie save garsiai. Suprasti Galilėją kaip susikirtimų tašką tarp kontinentų ir pusrutulių su jos tiksliai nustatytais koridoriais, namais ir perėjimais reiškia giliau suprasti Jėzaus žinią ir ją priimti. Būti dėmesingam horizontams ir erdvei Galilėjoje reiškia suprasti paties Jėzaus požiūrį į savo misiją ir aiškiau suprasti kai kuriuos skirtumus tarp

²⁷ Freyne aptaria pirmojo amžiaus Galilėjos žydų santykius su Jeruzale, kuri buvo jų ryšių kultinis ir kultūrinis centras; ryšiai buvo stiprinami piligriminio kelionių praktikavimu. Freyne taip pat atskiria ištikimybę Šventyklai nuo neištikimybės miestui ir jo politikai (Alexander, 62, 139, 275).

²⁸ Stemberger pažymi Galilėjos svarbą evangelistams. Kad Kristus pasirinko atlikti savo tarnystę Galilėjoje, šis faktas pabrėžė įsikūnijimo paradoksą, Dievo neišsivaizduojamą meilę savo išganymo darbe. Kristus atėjo būtent pas niekingus ir užimančius žemą padėtį žmones, jis, kuris yra ne sveikųjų, bet sergančiųjų gydytojas ir kuris atėjo išgelbėti ne teisių, bet nusidėjėlių, Kristus, kuris nevengė valgyti su mokesčių rinkėjais ir ištvirkėlėmis. Galilėja yra dalis šio išryškinimo Kristaus veikloje. (In Davies, 436.)

šios misijos dalių Galilėjoje ir Judėjoje. Įvertinti sąveiką tarp *svetimo* ir *savo*, nežinomo ir gerai pažįstamo reiškia pradėti suvokti, kad Galilėja taip pat daugelio krikščioniškų vertybių šaltinis, kurias pirmieji Jėzaus sekėjai atnešė į pirminę Bažnyčią: ištikimybė ir įvairovė, šeimyniškumas ir universalumas.²⁹ Jėzaus nenukrypstantis žvilgsnis į Dievą, kaip Visagalį Tėvą, ir jo visuotinę meilę derinasi su jo Galilėjos palikimu.

Jeigu Galilėja gali būti vadinama *Penktąja evangelija*, o pavadinimas grindžiamas šiuo Jėzaus palikimu, tai Galilėjos krašto pažinimas - kas geografiškai ir kultūriškai būdinga vietai - siekia padėti suprasti ir reikiamai įvertinti Jėzaus gyvenimą ir jo mokymą. Jautrumas Jėzaus tėviškei atskleidžia būdą, kuriuo jis priklausė savo tautai, kaip jis *gyveno tarp mūsų* (Jn 1,14). Jėzaus žemiškos aplinkos pažinimas pasako mums kažką apie tai, kaip jo tėviškė savo peizažu ir savo žmonių galvosena bei patirtimi paveikė jo supratimą apie jo Dangišką Tėvą taip pat kaip ir įvaizdžius, kuriais jis apibūdino Dievišką veikimą. Šia prasme Galilėjos pažinimas paruošia ir sustiprina tiek moksliniam Evangelijų studijavimui, tiek paveikia ir emocinį kontemplantyvų Jėzaus sekėjo gyvenimą.

²⁹ Edgard Krentz, /Fidelity and Variety: Forms of the Church in the New Testament/. Istening 18(1984), 73-82; ir Floyd V. Filson, /The Significance of the Early House Churches/. Journal of Biblical Literature 58 (1939), 105-12.

Panašiai Freyne mato pirmojo amžiaus Galilėją kaip /simbolių periferijos/, kurios žmonės yra prisirišę prie žydų tikėjimo simbolių, bet ne prie siaurų definicijų, ir tokiu būdu jie gali būti vedami į visuotinę meilę (Jesus, 271-2).

ANTRAS SKYRIUS.

JĖZUS GALILĖJOJE

Gamta yra žmonijos scena; asmens galvosena ir jo gyvenimo būdas yra formuojami jį supančios aplinkos. Tai esminis ryšys - negatyvus ar pozityvus - tarp asmens ir jo gimtojo krašto su jo kultūra. Kaip literatūroje ar teatre, taip ir Evangelijose: aplinka suteikia pagrindą ir *koloritą* gyvenimui ir veikimui.

Jėzus pasirinko Galilėją gyventi ir skelbti savo naujieną. Šio pasirinkimo faktas Galilėją daro ypatinga. Pasirinkdamas Galilėją savo gyvenimui ir tarnystei, įsikūnijęs Žodis įėjo į žmogišką dialogą su gyvenamąja vieta, jis padarė save priklausomu ir apribojo konkretaus regiono gamtos elementais ir kultūrinėmis vertybėmis. Jėzus buvo iš *“Galilėjos Nazareto”* (Mk 1,9). Daugiausia jis skelbė *Galilėjoje* (Mk 1,14) ir netgi *“visoje Galilėjoje”* (Mk 1,39; Mt 4,23; plg. Lk 4,14). Jis buvo priimtas galilėjiečių, kai tuo tarpu Judėjos gyventojai buvo jam priešiški (plg. Jn 7,1,8). Ir jo gyvenimo pabaigoje Galilėja buvo jo tapatybės dalimi: jis buvo *“Jėzus Galilėjietis”* (Mt 26,69; Mk 14, 67).

Be to, Galilėja buvo vieta, kurioje Jėzus buvo su mokiniais (plg. Mt 17,22; Mk 9,30; Jn 2,11) ir kur jie jį sutiko po Prisikėlimo (plg. Mt 28,7;10; Jn 21,1; Mk 16,7). Ji buvo namais daugeliui tų, kurie *“atėjo pas jį”* (Mk 3,13): Petruį ir Andriejų, Jokūbui ir Jonui, Pilypui ir Natanaeliui, Leviui (Matas) - jie visi buvo kilę iš Galilėjos (plg. Mk 1,16-17,19-20; 2,14; Mt 4,18,21; Lk 4,38; 5,3;

3,27-28; Jn 1,44; 21,2). Keletas iš šių vyrų prisimenami kaip kilę iš Galilėjos ežero šiaurinės pakrantės žvejų kaimelių. Sinoptinėje tradicijoje Jėzus pasirinko tą pačią vietovę savo namams tarnystės Galilėjoje metu: *„Jis paliko Nazaretą ir apsistojo Kafarnaume, prie ežero“* (Mt 4,13). Iš tikrųjų Kafarnaumas tapo *jo miestu* (Mt 9,1). Jėzus atėjo ankstų rytą po naktinės žvejybos, kada jie *plovė ir taisė* (Mt 4,21) savo tinklus. Jis aplankė Levį jo maitinėje (plg. Lk 5,27). Jėzusėjo į savo draugų namus, valgė su jais ir priėmė jų šeimų svetingumą (plg. Mk 1,29-31; 2,13-15; Lk 5,2). Jų bendra gimtinė suteikė pirmiesiems mokiniams artimumą, neišreiškiamą ryšį su Jėzumi. *Jo palydovai* (Mk 4,10) pažinojo Galilėją ir jos ypatybes. Jie atpažino Jėzaus įvaizdžius ir posakius. Galilėjos situacijos ypatingumas buvo pagrindinė jungtis tarp Jėzaus ir jo draugų, grandis, kuri buvo prisimenama ir branginama bendruomenėse, kuriose gimė keturios Evangelijos.

Jėzus ir mokiniai buvo dėmesingi šiam kraštui. Jie suprato svarbų santykį tarp aplinkos ir veikimo bei būdą, kuriuo vieta ir jos ypatybės gali būti dieviškų vertybių atskleidėjos. Kalnuose ir nuošaliuose vietose Jėzus bendravo su savo Dievu - Tėvu (plg. Mk 1,35; 6,47; Mt 14, 23; Lk 5,16; 6,12; 9,28). Jis lankydavo žmones jų namuose ir sinagogose. Taip pat jis išeidavo iš kaimų, turinčių kultūrinių apribojimų, tam, kad padėtų stokojantiems. Jajirui, moteriai, sergančiai kraujoplūdžiu, aklam vyrui iš Betsaidos (plg. Mk 5,1-43; 8,22-26; Mt 9,18-26; Lk 8,40-56).

Įvairios vietovės, paminėtos evangelistų, buvo kruopščiai parinktos scenos, kur įvairiausių individualybių, sąlygų ir socialinės padėties žmonių sutiko Jėzų. Štai kaip Lukas išreiškia jų intencijas: *gausingi būriai rinkdavosi jo pasiklausyti bei pasigydyti nuo savo ligų* (plg. Lk 6,18-19; plg. 5,15). Kai kurie iš šių žmonių buvo ligoti, akli ar suluošinti, ir jie prašė juos išgydyti. Tėvai prašė Jėzaus išgydyti ar palaiminti jų vaikus; kiti prieidavo prie Jėzaus

dēl draugo ar tarnu. Vieni, kuriuos Jēzus sutiko, ieškojo gilesnīu religīnīu īšgyvenīmu, gailestīnguma īr geruma prisīlietīmo; kītī - dēl gīlesnēs īžvalgos ī gyvenīmo paslaptī īr neteīsingumā. Jēzus neīgnoravo nei vieno īš šīu Galīlējos žmoniū, nesvarbu, kur īr kada juos sutiko. Įs tikrujū, sutīkus juos asmenīškai ar minioje, jo būdingas atsakymas būdavo gailestīngumas. *"Jis galīlėjo"* Galīlējos žmoniū (Mt 9,36; 14,14; plg. Mt 15,32; Mk 6,34; 8,2; Lk 7,13; Mk 1,41).

Vīenas Jēzaus tapatumo su Galīlēja masto īr gīlumo požymīu yra būdas, kurīuo jo kalbā persunkē jos gyvenīmo įvaīzdžīai, īšreīkštī evangelīstū. Jēzus naudojo kasdienīnē galīlējīečio gyvenīmo tikrovē īr patīrtī, kad prabīltū apie neregīmā Dievā īr Jo santykī su žmonēmīs.¹

¹ Ruošdama šīā Jēzaus naudojamū kaimo īr valstīetīškū įvaīzdžīu santraukā, aš vadovavausi šīais kriterijais:

a) naudoju Morkaus 1-9 skyrius kaip pagrīndīnī šaltīnī, remīantis Galīlējos aplīnkā šīai medžiagai, īšskyrus, kaip pažymēta Morkaus tekste, t. y. Gerazā, īr t. t.;

b) naudoju kītās Evangelījas kaip antrīnīus šaltīnīus, prīimdama vietovardžīus, ypač Luko īr ketvīrtojoje Evangelījoje, kokie jie yra, t. y. Najīnas, Kana, Kafarnaumas.

Įvaīzdžīu grupēs - buīties, augalū, gyvūnū - yra bendros regionui īr īlgalaīkei valstīetīškai kultūrai Palestīnoje (Palestina Secunda), kur gyveno īr mokē Jēzus. Netvīrtīnu įvaīzdžīu īr palygīnīmū šaltīnīu ar prītaikymo, īšskyrus tai, kad niekas nēra atmesta Galīlējos agrīkul-tūrīnēje praktīkoje ar peīzaže.

Kītū Jēzaus įvaīzdžīu sarašū žīūrēkite Richard Batey, */Is Not This the Carpenter?/* New Testament Studies 30 (1984), 254-5; Gerald O'Collins, *What Are They Saying About Jesus: A Report on Recent Speculation About Jesus Christ and its Implications for Christian Faith*. Rev. Ed. New Yourk: Paulist, 1983. 85-92. O'Colins siūlo gerā Jēzaus įvaīzdžīu įvertīnīmā.

Jēzaus kalba parodo vaīzduotē, kuri daug tyrīnējo paprastā žmoniū gyvenīmā... Jeigu mes sujungtume visus jo įvaīzdžīus, mes turētume gana detalīzuotā kasdienīnio gyvenīmo senovēs Galīlėjoje apybraižā (88)... Jo kalba yra čīa īr dabar, susīrūpīnīmas regīnīu prīšais jī ... žemēs ypatingumas jo kalboje (91).

Kītī autoriai pabrēžia būdingā Jēzaus įvaīzdžīu naudojīmo pedagogīkā. Sean freyne pažymī, kad Jēzus labīau naudojosī asmenīne

Jėzus naudojo kaimo vestuvių procesiją ir švenčių scenas (plg. Mt 25,1-13; Lk 12,36; 14,8; Mk 2,9; Mt 22,1-14; Jn 3,29). Jis vaizdavo miesto aikštes, kur žaidžia vaikai (plg. Mt 11,16-17; 23,7; Lk 7,31-35). Jis kalbėjo apie miesto teismus (plg. Mt 5,25; Lk 12,58) ir veidmainius (plg. Mt 23,13; 15,23,25,27,29)², apie turtuolius ir prievaizdus (plg. Lk 16,1; 19; 19,12; Mk 13,34). Jis piešė turgaus scenas su pirkliais, rūpestingai seikėjančiais savo prekes (plg. Lk 6,38; Mk 4,24; Mt 7,2). Kai kurie įvaizdžiai buvo iš statybos amato, kurį Jėzus gerai išmanė: planavimo prieš statant (Plg. Lk 14,28-30) ir statymo ant tvirto uolos pamato svarbą (plg. Lk 6,48-49; Mt 7,24-27). Galbūt jo asmeninė patirtis apie skeveldras, lekiančias nuo įvairių statybinių medžiagų, suteikė jam krislų ir rąstų įvaizdžius savęs pažinimo ir atlaidumo iliustravimui (plg. Mt 7,3-5; Lk 6,41-42). Jėzus naudojo įvaizdį iš psalmių charakterizuoti save: *“akmuo, kurį statytojai atmetė, tapo kertiniu akmeniu”* (Ps 118,22; Mk 12,10; Mt 21,42; Lk 20,17). Jėzus gausiai sėmėsi įvaizdžių iš buities: žibintai statomi į žibintuvus (plg. Mk 4,21; Mt 5,15; Lk 8,16; 11,33); druska turi būti sūri, kitaip ji bus nenaudinga (plg. Mk 9,50; Mt 5,13; Lk 14,34-35). Vaikų maistas

ir socialine patirtimi nei literatūrine Šv. Rašto tekstų interpretacija:/ Gyvenimo patirtis, o ne Šv. Raštas buvo jam lemiamas/(Galilee, Jesus and the Gospels: Literary Approches and Historical Investigations. Dublin: Gilland Macmillan, 1988, 253-54). Anthony Saldarini pabrėžia kontrastą tarp Jėzaus ir Šv. Rašto aiškintojų manierų/.

² Diskusijai apie Jėzaus galimą pažintį su teatrais ir aktorais žiūrėkite Richard Batey, /Jesus and the Theatre./New Testament Studies 30 (1984), 563-74; perspausdinta Jesus and the Forgotten City: New Light on Sepphoris and the Urban World of Jesus Grand Rapis, MI:Baker, 1991, 83-90; and John P Meier, A. Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus. Vol 1 The Roots of the problem and the Person. Anchor Bible Reference Library. New York, Doubleday, 1991, 314-15.

Tokiose diskusijose būtų gerai turėti mintyje O'Collins'o atsargų pastebėjimą, kad gamtinės ar socialinės tikrovės naudojimas neįrodo tos tikrovės patyrimo, o labiau jos stebėjimą (88).

neturi būti atiduodamas šunų čiams (plg. Mt 15,27; Mk 7,27). Jis piešė moters namų ūkio darbus: grūdų malimą (plg. Mt 24,41; Lk 17,35) ir duonos užraugimą (plg. Mt 13,33; Lk 13,21). Jis žinojo, kad sena ir nauja neturi būti maišoma, kai kalbama apie drabužius ir vynmaišius (plg. Mk 2,21-22; Mt 9,14-17; Lk 5,33-39), tačiau sena ir nauja gali būti laikoma kartu (plg. Mt 13,52). Nepaisant to, visos saugojimo vietos turi būti apsaugotos nuo kandžių, rūdžių ir vagių (plg. Mt 6,19-20; Lk 12,33-34).

Jėzaus kalba pilna ūkininkavimo įvaizdžių apie javų sėjimą, vynuogių auginimą ir vaisių sodų veisimą - tris svarbiausias žemės ūkio sritis šioje vietovėje.³

Jėzus tiksliai apibūdino Galilėjos landšaftą, kur sėkla, pasėta ant negausaus dirvos sluoksnio, bus išdeginta spindinčios saulės, ir tik ta sėkla, kuri pasėta gerame slėnių dirvožemyje, duos vaisių (plg. Mk 4,3-8,13-20; Mt 13,4-9,18-30; Lk 8,5-8,11-15). Grūdai, pasėti geroje žemėje, duos puikų derlių (plg. Jn 12,24; Lk 12,16; Mt 9,37). Derlius nuimamas skubiai: *„Derliui prinokus, žmogus tuojau imasi pjautuvo, nes pjūtis atėjo“* (Mk 4,29).⁴

Jėzus taip pat kalbėjo apie vynuogynus, (plg. Mk 12,1-12; Mt 20,1-16; 21,28,33-41; Lk 20,9-19); apie vynuogių augintojų pareigas (plg. Jn 15,1) ir jų produktus: *„Ir niekas, gėręs seno vyno, nenori jauno... Senasis geresnis“* (Lk 5,39; plg. Jn 2,10). Jėzus stebėjo ir atkreipė dėmesį į vaismedžius (plg. Mt 12,33), ypač į figmedžius (plg. Mk 13,28; Mt 24,32; Lk 13,6-9; 21,29-30). Jo retoriniame klausime: *„Ar gi kas gali pasiskinti vynuogių nuo erškėčių*

³ Plg. Lk 16,5-7, palyginimas apie prievaizdą, besiderantį dėl aliejaus ir kviečių, dviejų produktų (vynas buvo trečias), dėl kurių Žemutinė Galilėja buvo gerai žinoma. (Gerd Theissen, *Shadow of the Galilean: The Quest of the Historical Jesus in Narrative Form*. Trans, John Bovden. Philadelphia: Fortress, 1987, 3, 5, 67.)

⁴ Jonas Krikštytojas taip pat naudoja derliaus įvaizdį nusakyti Jėzaus misiją: /Jo rankoje vėtyklė, ir jis išvalys savo kluoną. Kviečius surinks į kletį, o pelus sudegins neužgesinama ugnimi/. (Mt 3,12; Lk 3,17.)

ar figų nuo usnių?” (Mt 7,16-20; Lk 6,43-44) pastebimas tam tikras šių vaisių vyravimas (nors kai Jėzus kalba apie figmedžius ir prakeikia bevaisį figmedį, tai vyksta Judėjoje, netoli Betanijos) (plg. Mk 11,13-14,20-21; Mt 21,18-20).

Žydinti žolė ir gėlės (plg. Lk 12,27-28; Mt 6,28-30) kartu su garstyčios sėklomis vyrauja nuolatinuose Jėzaus palyginimuose: *“garstyčios grūdelis... sėjamas dirvon esti mažiausias iš visų sėklų žemėje, bet pasėtas užauga, tampa didesnis už visas daržoves ir išleidžia tokias plačias šakas, kad jo pavėsyje gali susisukti lizdą padangių sparnuočiai”* (Mk 4,31-32; plg. Mt 13,31-32; Lk 13,18-19).

Jėzus kartojo ūkininkų priežodžius apie raudoną dangų, vakarų vėjus ir žaibą (plg. Mt 16,2-3,24,27; Lk 12,54; 10,18)⁵, taip pat ir skundus: *“Vienas pasėja, kitas nu-pjauna”* (Jn 4,37). Jis naudojo augalų išrovimo su šaknimis įvaizdį išreikšti griežtą pasmerkimą (plg. Mt 15,13). Visuose šiuose žemdirbystės palyginimuose ir įvaizdžiuose Jėzus buvo pozityvus, suteikdamas garantiją, kad žemė duos vaisių, kurie pasotins tautą, o taip pat jos grožis suteiks jiems džiaugsmo. Yra daug įvaizdžių, kalbančių apie perteklių ir gausą. Geras derlius beveik numanomas (plg. Mt 9,37; Lk 10,2; Jn 4,35-38; 12-24), derlius gali būti trisdešimteriopas ar dešimteriopas, o gal net šimteriopas (plg. Mk 4,8,20; Mt 13,4-9,23; Lk 8,8). Maisto atsargos turi būti saugomos (plg. Mt 6,19-20). Šis pakankamumo motyvas yra pakeliamas į duonos ir žuvies padauginimo pasakojimą: kaimynystėje gyvenantys ūkininkai turi pakankamai parduoti, o mokiniai turi pinigų pirkti (plg. Mk 6,36; Mt 14,15; Lk 9,12; Jn 6,7)⁶. Misijinėje kalboje Jėzus mokė savo pasiuntinius *neimti*

⁵ Mandel Nun, *The Sea of Galilee and Its Fishermen*. Kibutz Ein Gev (Israel): Kennereth Sailing Co., 1989. Komentuodamas Lk 12, 54-6, Nun pažymi, kad jei pirmoji posakio dalis tinka visam dabartinio Izraelio regionui, tai antroji dalis taikoma tik Jeruzalei/Judėjai, o ne ežero regionui (57).

⁶ Freyne, *Jesus*, 41.

“daugiau nei būtina” - numatant, jog jie turi tokią gali-
mybę (Mt 10,9-10; Mk 6,9; Lk 9,3). Iš tikrųjų tik savo
mokyme apie *paskutines dienas* Jėzus minėjo badą ir kitas
galilėjiečiams žinomas nelaimės: žemės drebėjimus ir
marą (plg. Mk 13,8; Mt 24,7; Lk 21,11).

Savo mokyme Jėzus nepamiršo ir Galilėjos gyvūnų. Jis
kalbėjo apie žvirblius ir varnus (plg. Lk 12,6-7; Mt 10,29-
31; Lk 12,24), žalčius ir balandžius (plg. Mt 10,16), gy-
vates ir skorpionus (plg. Lk 10,19; 11,11-12; Mk 16,8;
Mt 7,10), angis ir maitvanagius (plg. Mt 23,33; 24,28;
Lk 17,37), ožius ir kupranugarius (plg. Mt 25,32; Mk
10,25; Mt 19,24; Lk 18,25). Jėzus taip pat naudojo gy-
vūnus parafrazėse, apibūdinančiose engiamus žmones.
Jis kalbėjo apie romėnų okupantus kaip apie *padangių*
sparnuočius tikriausiai iš dalies dėl jų simbolio erelio ir
apie Erodą, karalių, jų bendrininką, kuris išlaikė savo idu-
miečių protėvių ryškiai išreikštus veido bruožus kaip *lapės*
(Lk 9,58; Mt 8,20). Kadangi ereliai ir lapės yra plėšrūs
gyvūnai - jie buvo galingos Jėzaus socialinio mokymo
priemonės (Plg. Lk 9,58; 13,32; Mt 8,20).⁷

Sau Jėzus priskyrė švelnų ir moterišką vištos, suren-
kančios savo viščiukus, įvaizdį (plg. Mt 23,37; Lk 13,34).

Nors šie įvairūs gyvūnai pasirodo Jėzaus palyginimų
kalboje, jam svarbiausios atrodo avys. Jos turi būti at-
skirtos nuo ožių (plg. Mt 25,32) ir sugrąžintos, jei nu-
klysta (plg. Lk 15,4-7; Mt 18,12-14) arba išblaškytos
vilkų (plg. Jn 10,12). Jų didžiausi priešai yra vilkai (daž-
nai pasitaikanti parafrazė netikriems pranašams), tie,
kurie ateina avių kailyje (plg. Mt 7,15). Avis turi saugoti

⁷ Kenneth E. Bailey, *Poet and Peasant Eyes: A Literary-Cultural Approach to the Parables in Luke*. Comvinced Edition. Grand Rapids. Eedmans, 1983, 24-5, remdamasis T. V. Manson, *The Sayings of Jesus*. London: SCM, 1937, 72ff. Ši padangių sparnuočių interpretacija yra padiktuota jos konteksto, skirtingai nuo Mt 6,26 ir Lk 12,23-4. Nepaisant to, abiejuose kontekstuose paukščiai yra pavaizduoti laisvi nuo pragyvenimo rūpesčių, gyvenantys žemėje, kurios nedirbo: tai vykęs Romėnų okupantų apibūdinimas.

paskirtas piemuo, kuris pažįsta savo kaimenę *vardais*, kuris guldo už jas gyvybę (plg. Jn 10,1-18). Dėl Jėzaus ir jo sekėjų tarpusavio santykių jie yra jo *mažoji kaimenė*, ir gali būti pasiūsti misijai tarp *vilkų* (Mt 10,16; Lk 10,3). Minios, kurios ieškojo Jėzaus Galilėjoje, sukėlė jo gailestį, *nes jie buvo tarsi avys be piemens* (Mk 6,34).

Su kokiais galilėjiečių gyvenimo aspektais Jėzus buvo gerai pažįstamas? Jėzaus posakiai ir pasakojimai bei geografiniai pavadinimai, kuriuos išsaugojo ankstyvosios bendruomenės, atrodo, yra susiję su jo, kaip statytojo ir klajojančio pamokslininko - gydytojo, keliavimu. Temų ir įvaizdžių diapazonas atspindi Jėzaus pažintį su daugeliu Žemutinės Galilėjos gyvenimo aspektų: kaimais ir miestais, keliais ir nuošaliomis vietovėmis, ūkiais ir ežeru.⁸ Netgi "*paslėptasis*" Nazaretas nebuvo visiškai atskirtas nuo jo apylinkių, (kaip buvo, pavyzdžiui, su Aukštutinės Galilėjos kaimais). Jėzus lengvai galėjo užkopti į taurės pavidalo kalną, kurie supo jo gimtąjį kaimą, viršūnę: pietų kryptimi jis galėjo matyti didelį karavanų kelią, kertantį Ezdrelono lygumą; šiaurės kryptimi, tik už kelių kilometrų, buvo aiškiai matomo Seforio pastatai. Nors Jėzus augo ir didžiąją savo gyvenimo dalį praleido mažame, nežinomame kaime (plg. Jn 1,46), jo jaunystė nebuvo be keliautojų vaizdų ir triukšmo, nei be didesnio miesto artimumo ir "*visko*", kas jį supa. Kaip daugelis kaimo valstiečių, jis tikriausiai pažinojo bent miesto apylinkes, kuriose jis ir jo tėvai galėjo turėti prekybinių ir administracinių reikalų, o galbūt ir religinių tikslų.⁹

⁸ Amatininkai, tokie, kaip statytojai, nebuvo pririšti prie krašto kaip žemdirbiai ir jie tikriausiai keliavo po įvairias vietas, reikalui esant, dirbti. Paul Hanly Furfey teigia, kad nėra nieko, kas leistų manyti, kad Jėzus priklausė /klajojančių amatininkų/ kategorijai (Christ as Tekton/ Catholic Quarterly 17 (April 1955), 324-35). Tačiau nėra nieko, kas įrodytų, jog darbas apsiribojo Nazaretu (plg. Freyne, Jesus, 241).

⁹ Apie Nazaretą, paslėptą ir neminimą Senajame Testamente, žiūrėkite Stanislas Loffreda, Nazareth a l'epoque evangelique/, Le Mode de la Bible 16 (novembre/décembre 1980), 8; ir Meier, 268.

Todėl ne keista, kad Galilėjos keliai ir keliaujantys svetimšaliai pasirodo Jėzaus mokyme: *“platus kelias”* veda į pražūtį, o *“siauras kelias į gyvenimą”* (Mt 7,13-14; plg. Lk 13,24). Žemutinėje Galilėjoje Jėzus patyrė *“universalijas”*, kurios tapo kertiniais akmenimis jo mokyme apie bendražmogiškus santykius. Reikalaudamas iš savo pasekėjų mylėti tuos, kurie nėra iš jų šeimos, kaimo ar tos pačios religijos, Jėzus galėjo kalbėti apie tai stebėjęs tuos karavanų kelius ir jais keliaujančius žmones: *“buvau keleivis ir mane priglaudėte”* (Mt 25,35).

* * *

Galilėjos ežero pakrantės, kurias Jėzus pasirinko savo tarnystei, buvo atviros. Ežero krantas buvo ypatinga vieta, kurią Jėzus pasirinko leisti laiką. Jis išskyrė vieną iš jos kaimų, Kafarnaumą, ir kaip *“savo miestą”* (Mt 9,1; Mt 4,12; Mk 2,1). Jis vaikščiojo palei ežerą (plg. Mk 1,16; Lk 5,1), sėdėjo ant ežero kranto (plg. Mt 13,1) ir *“stovėjo prie ežero”* (Mk 5,21, plg. Mk 2,13; 3,7; 4,1). Prie šių

Tai yra reikšminga mokslinė diskusija apie Jėzaus keliavimą ir jo gyvenimo įvairovės patyrimo galimybę pirmojo amžiaus Žemutinėje Galilėjoje. Žiūrėkite, pavyzdžiui: Shirley Jackson Case, /Jesus and Sepphoris/ Journal Biblical Literature 45 (1996), 19; Freyne, 253-4; Eric Meyers, /The Cultural Setting of Galilee: The Case of Regionalism and Early Judaism/, Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt. Eds. H. Temporini and V. Haase. Berlin/New York: de Gruyter, 1972), 11.19.1, 698.

Meyer tvirtina, kad Jėzaus patirtis buvo pakankamai ribota ir įspėja, jog apibendrinimai apie pirmojo amžiaus Žemutinės Galilėjos kultūrą, politiką, visuomenę ir ekonomiką suteikia tik /apytikrį bendrą aplinkybių, supančių Jėzaus jaunystės ir brandos metus, vaizdą/(284-85).

Richard Rohbaugh komentarai taip pat yra vertingas indėlis į mūsų Jėzaus situacijos supratimą. Jėzaus laikais ten buvo nesuskaitoma gausybė ryšių tarp miesto ir jį supančių kaimų ir kaimelių. Todėl /valstietis kartu yra ir miestelėnas/, turintis /įgimtą supratimą apie miesto sandaros sudėtingumą/ (/The Pre-Industrial City in Luke-Acts: Urban Social Relations/ In The Social World of Luke-Acts: Models for Interpretation. Ed. Jerome H. Neyrey. Peabody, MA: Hendrickson, 1991, 131.

krantų jis lėmė reikšmingus susitikimus su tais, kurie vėliau tapo jo mokiniais. Ant jo vandens Jėzus atskleidė savo tikrą tapatybę, parodydamas savo galią vėjams ir bangoms (plg. Mt 8,24-27; 14,24; Mk 4,35-41; 6,48; Lk 8, 23), prieštaraudamas mokiniams dėl supratingumo stokos (plg. Mk 8,14-21; Mt 16,5-12). Kaip apstulbę buvo anie Galilėjos žvejai, pažeminti dailidės iš Nazareto.

Jis dažnai mokė žmones ežero pakrantėje (plg. Mk 3,7; 6,34; Lk 5,1; Mt 14,14), kartais iš valties ežere (plg. Mk 3,9; 4,1; Mt 13,2; Lk 5,3), kartais užkopęs į kalnus, kurie supo beveik visą ežerą (plg. Jn 6,3). Tokiais momentais, jis, be abejonės, naudojosi puikia akustika, sudaryta natūralių amfiteatrų, esančių uolėtuose kalnuose, išeinančių į mažas įlankas, kurių vanduo perduoda garsą aiškiai ir stipriai.

Jėzaus laikais Galilėjos ežeras buvo ypatinga vieta. Vienintelis tyro vandens ir žuvies šaltinis regione. Jo prekybinės galimybės ir gaivinančios savybės, ypač karšti šaltiniai, esantys vakarinėje ir pietinėje pakrantėje (t. y. Hammat Tiberias ir Hammat Gader), traukė aplink gyvenančius žmones. Ežeras buvo tiek barjeras, tiek ir susisiekimo priemonė¹⁰ galilėjiečiams, Golanito gyventojams (Pilypo Tetrarchija), ir Dekapolio miestų žmonėms, ypač iš Hipo/Susitos, kurio centrą aplenkė jo vandenys. Šiaurinio ir rytinio pakraščio krantas sudarė gerus kelius, kurie papildė pagrindinius kitų pakraščių kelius. Viena /Via Maris/ kelio atkarpa, jungianti Siriją su Egiptu, vingiavo įstrižai Arbelio kalno ir per Balandžių slėnį į Jezraelio slėnį, o kita vedė į pietus, laikydamosi arti Jordano upės ir pasiekdama Jerichą ir Negyvąją jūrą.¹¹

¹⁰ Freyne laiko ežerą labiau tiltu nei barjeru (55,171). Elizabeth Struthers-Malbon ežeras Evangelijoje pagal Morkų atrodo kaip barjeras tarp Galilėjos ir /jo rytinės pakrantės svetimų kraštų/, tačiau pažymi, kad Jėzus lengvai nugalėjo šį barjerą (4,35; 5,21; 5,1; 6,51-53; 8,10; 8,13). (The Jesus of Mark and the Sea of Galilee/, Journal of Biblical Literature 103,3(1984), 363-77; citata 375.

¹¹ Tokie miestai kaip Betsaida, Kafarnaumas ir Magdala buvo lai-

Išilgai pakrantės buvo nepaprasta žmonių gyvenimo ir veiklos įvairovė: helenistinio stiliaus Hipo miestas, Erodo kurortinis miestas Tiberiada ir Tarichae uostas (Magdala)¹². Išilgai šiaurinės pakrantės buvo keletas mažų žvejų miestelių kaip antai ir Kafarnaumas. Derlingos lygumos rytinis pakraštys, dabar vadinamas Ginnosar, baigėsi vakarinėje ežero pusėje. Lygumos žvejų miesteliai ir žemdirbių kaimeliai buvo atskirti Tel Oreimeh piliakalnių, senoviniu finikiečių avanpostu ir kalvota vietove, tikriausiai Evangelijų vadinama „*nuošalia vieta*“ (NJB). Iš šių uolų tekėjo septyni šaltiniai, kurie sudarė geriausią viso ežero žvejybos pagrindą, ypač žiemos metu, kai karštos versmės vanduo pritraukdavo daugybę ežero žuvų.¹³

komi /kosmopolitiniiais/ todėl, kad per juos ėjo didieji prekybiniai keliai (Freyne, 171; taip pat žiūrėkite išnašą 20,1 skyriuje).

¹² Pagal Josephus, 66-67 mūsų eros m. sukilimo metu ežere buvo 230 žvejų valčių (The Wars of the Jews, 2.21.8.635. In The Works of Josephus: New Updated Edition, Complete and Unabridged. Trans. William Whiston. Peabody, MA: Hendrickson, 1987, 637.

Bo Reicke siūlo keletą reikšmingų įžvalgų apie žvejybos pramonę, sukoncentruotą Magdaloje.

Ten žvejai pardudavo savo laimikį, sugautą ežere, ypatingai turtingame žuvimi. Žuvis būdavo sūdoma ir eksportuojama svetur. Galilėjos žvejai sudarydavo bendroves, turinčias brangius įrenginius, ir todėl nereikėtų apie juos galvoti kaip apie necivilizuotus ir neraštingus žmones, bet kaip apie maisto pramonės tiekėjus (29).

“Galilee and Judea”. In Jesus in His Time. Ed. Hans Jurgen Schultz. Trans. B. Watchorn. Philadelphia: Fortress, 1971, 28-35. Taip pat žiūrėkite: Bernard J. Lee. Galilean Jewishness of Jesus: Retrieving the Jewish Origins of Christianity. Vol. I, Conversations on the Road Not Taken. New York: Paulist/Stimulus, 1988, 61; Freyne, 159; Nun, 51.

¹³ Stanislao Loffreda. Scavi di Et-Tabgha. Relazione finale della campagna di scavi 25 marzo-20 giugno 1969. Pubblicazioni dello Studium Biblicum Franciscanum Collectio Minor No.7. Jerusalem: Franciscan Printing press, 1970, 20.

Ši vietovė su netoli esančiu Kafarnaumu amžiams bėgant buvo pagrindinis krikščionių piligrimų tikslas. Šaltiniai, įtekantys į ežerą, taip pat ją padarė tinkama vieta tinklams plauti, taigi ir žvejams susitikti. Lietingu sezonu negilus dirvos sluoksnis ant uolėtų kalnų išleidžia trumpalaikę žolę (plg. Jn 6,4,10). Nuo ketvirtojo amžiaus toje vietoje buvo memorialai, besiremiantys ankstyvąja žodine tradicija,

Jėzus žinojo, kad ežero regionas buvo judri vieta. Kai Jėzus eidavo vienas ar su keliais bičiuliais į „*nuošalią vietelę*“ ar „*į kalnus*“ prie ežero, ar su valtimi ežeran, - šis pasitraukimas nebuvo izoliacija ar atgrasumas.

Ištisas žmonių gyvenimo ir veiklos spektras galėjo būti matomas ir suvokiamas einant beveik visomis kryptimis, išlaikant savyje tam tikrą laisvę, apdovanojančią ramybe tos aplinkos gyventojus.

* * *

Vienas iš Jėzaus gyvenimo ir misijos Galilėjoje aspektų, kurį reikia paminėti, yra jo malda, jis dalinosi savo tautos malda. Kiekvieną rytą tarp aušros ir saulėtekio bei kiekvieną vakarą tuoj po saulėlydžio jis kalbėdavo tikėjimo išpažinimą, vadinamą Šema (Shema), ir jį lydinčius palaiminimus. Tuo pačiu metu, o taip pat ir po vidurdienio, jis kalbėjo maldą Tefila (Tephilla), palaiminimus, prie kurių būdavo pridedami asmeniniai maldavimai. Be abejonės, jis meldavosi ir prieš valgant.¹⁴

Visai įmanoma, jog Jėzus taip pat giedojo piligrimų psalmes arba „*Pakopų giesmes*“ (Ps 120-134) keliaudamas į Jeruzalę. Jis taip pat galėjo būti išitraukęs į grupę, giedančią psalmes, jų manymu, kilusias iš šiaurės dėl jų stiliaus ir geografinių nuorodų. Pavyzdžiui, psalmė 42,6b-7 kalba apie Jordaną ir Hermono kalną, liūtis, vilnis ir bangas, Galilėjos vietoves, kurias Jėzus, galimas daiktas, gerai žinojo. Tokia psalmė nebuvo panaši į jo naudojamus gamtos vaizdus atskleisti dvasinius dalykus.¹⁵

skirti Jėzaus pamokslams, duonos ir žuvies padauginimui bei Jėzaus pasirodymui po prisikėlimo mokiniams Jono 21 skyriuje. Menden Nun Tabgha laiko /svarbiu pramoniniu Kafarnaumo priemiesčiu/(14).

¹⁴ Joachim Jeremias, /Daily Prayer in the Life of Jesus and the primitive Church. In The Prayers of Jesus. Chapter 2. Trans. Christoph Burnhard. Philadelphia: Foertress, 1967. Jeremias pažymi, kad Šema kalbėjimas buvo laikomas pagrindiniu žydų tikėjimo išpažinimu, o jo buvo mokomi maži bernukai, vos tik išmokę kalbėti (67-68).

¹⁵ William L. Holladay. The Psalms through Three Thousand Years: Prayerbook of a Could of Witnesses. Minneapolis: Fortress, 1993, 26-

Visi sinoptiniai evangelistai nurodo, kad Jėzus meldavosi nustatytu metu. Tačiau jie pažymi Jėzaus pomėgį melstis nuošaliose vietose ir pratesti maldos laiką, nepaisant įstatymo nustatyto, „jis praleido visą naktį meldamasis Dievui“ (Lk 6,12), į Dievą jis kreipėsi kaip į Tėvą (plg. Mk 1,35; 6,46; Lk 3,12; 11,1; Mt 6,5-6,9; 11,25-27; ir t. t.).

Evangelijos pagal Morkų pasakojimo detalė siūlo tiksliausią Jėzaus, jam būnant prie ežero netoli Kafarnaumo, maldai pasirinktų vietų nuorodą. „Labai anksti, dar neprasvitus, Jėzus atsikėlęs nuėjo į negyvenamą vietą ir tenai meldėsi“ (Mk 1,35; plg. Lk 4,42; Mk 6,47; Mt 14,23; Lk 5,16). Ši citata nušviečia gana neįprastą pirmojo amžiaus Palestinos valstiečių bendruomenei elgesį. Jėzus pasišalino iš bendruomenės į vietą, kurioje vargiai galėjo sutikti žmonių, ir tai buvo pavojinga: Tamsoje, dar prieš saulėtekį.¹⁶

Savo (pirmojo) duonos ir žuvies padauginimo aprašyme Morkus vaizduoja Jėzų, siūlantį savo mokiniams eiti kartu su juo „į negyvenamą vietą“ (Mk 6,31; plg. Mt 14,13; Mk 8,4). Jiems sutrukdė pabūti kartu ta minia, kurią Jėzus mokė ir pamaitino. Tačiau paleidęs minią ir mokinius Jėzus vienas užkopė į kalną (plg. 6,46; Jn 6,15).

Frazės „negyvenama vieta“ ir „į kalną“¹⁷ nurodo vietas anapus ar už visuomeninio pasaulio, besiremiančio

36. Aš esu dėkinga John Endres, SJ, nukreipusiam mane šiam darbui.

¹⁶ Apie šios grupės struktūros galią ir Jėzaus pasitraukimo svarbą žiūrėkite Bruce J. Malina, *The New Testament World: Insights from Cultural Anthropology*. Atlanta: John Knox, 1981, passim; ir Bruce J. Malina and Richrbaugh. *Social - Science Commentary on the Synoptic Gospels*. Minneapolis: Fortress, 1993, passim.

David Staneley daro prielaidą, kad Jėzus meldavosi tik tada/, kai galėjo su pagrindu tikėtis, kad bus laisvas nuo trukdymų/ (*Jesus in Gethsemane: The Early Church Reflects on the Suffering of Jesus*. New York: Paulist, 1980, 122-23).

¹⁷ New Jerusalem Bible stilius siūlo antrines reikšmes, kurios sutampa su topografija aplink ežerą, pavyzdžiui, /nuošali vieta/ ir /į

grupės naryste ir veikla, kuri suteikia tiek saugumą, tiek ir apribojimą. Jėzus nesusitapatino su savo visuomene ir nepateisino jos lūkesčių. Peržengti socialinę santvarką ir, be to, tai padaryti nakties tamsoje reiškė patirti labai stiprų ir ypatingą vienišumą. Tai buvo konkreti Jėzaus Dieviško kitoniškumo išraiška.

Visos evangelijos pasakoja apie Jėzų, einantį „į kalną“ ar „į kalnus“ melstis. Ką Jėzus daro tokiose vietose? Galilėjos kalnai, priešingai nei Judėjos ar Samarijos, yra sąlyginai palankūs žmonėms. Pakanka sezoninio lietaus, kad jie pasidengtų žolės kilimu ir dideliais krūmokšniais. Galilėjos kalnai taip pat yra labai vingiuoti, kopti į juos iš pagrindinio kelio yra tarsi įeiti į labirintą. Daugelyje vietų yra brydžių, gilių siaurų tarpeklių ar plyšių, išraižytų per tūkstantmečius lietui plaunant uolėtus kalnus.

Keičiantis sezonams vadės iš krioklių žiemą virsta į upes pavasarį, daugiau kaip pusę metų jos teka siauromis šaltų upeliukų srovėmis. Daugelis vadžių yra tokios gilios, kad statūs kalnų šlaitai atrodo didesni, o juose vaikstantys žmonės - mažesni. Netgi jei jie nėra labai aukšti, Galilėjos kalnai gali apsupti ir „praryti“ žmogų, sukeldami stiprų gamtos grožio, bet ne pavojaus jausmą.

Neapgyvendintos ežero pakrantės dalys ir Galilėjos kalnai buvo vietos, kur gamta nebuvo paliesta Jėzaus laikmečio *civilizacijos*. Tai buvo pirmykštės vietos, kur kūrybinės veiklos pajutimas labai stiprus. Tokios vietos paprastai yra kupinos augmenijos, gyvūnų gyvenimo ir mirties, ir žmogui šis kūrinijos trapumas gali sukelti pagarbą baimę.

Galbūt iškalingiausias Jėzaus teiginys apie savo tėviškę yra tai, kad jis pavadino Galilėjos turtingo ir netgi pažeidžiamo grožio Kūrėją Tėvu (plg. Mt 6,10; 26,39; 42;

kalnus/. Ypač pastaroji frazė yra tikslus žemų ir išraižytų vadėmis, / kuriomis/ žmogus vaikšto, kalnų aprašymas. Beveik ištisus metus šie gilūs plyšiai teikia gaivinančiai šaltą orą bei sukelia ramybės ir vienvadės jausmą.

Lk 11,2-4; 22, 42; Jn 12,27-28; 17,6-25 ir t. t.). Jėzus išėjo iš įprasto visuomeninio pasaulio tam, kad susitiktų su savo Dievu, o nuošalių vietų ir kalnų Dievas buvo *Tėvas*. Tačiau Jėzus neatskyrė landšafto nuo jo visuomenės. Supamas Galilėjos aplinkos, Jėzus radikaliai pakeitė įsigalėjusias tiek religijos, tiek šeimos struktūras. Gyvybės Davėją jis vadino šeimyniniu vardu "*Tėvas*", netgi "*Abba*" (Mk 14,36).¹⁸

Galingiausi žmonės kasdieniniame galilėjiečių gyvenime buvo "tėvais, namų galvomis, nesvarbu, ar tie namai žymūs ar paprasti. Jėzus sugriovė šią tvarką mokydamas, jog vienintelė tikra namų galva yra Tėvas - Dievas (plg. Mt 12,50; 50; 6,32; Lk 9,59-62). Dar daugiau, Jėzus savo mokytojams pristatė idėją tėvystės, kylančios virš kasdieninio rūpesčio maistu ir šeimos pagarbos išlaikymu estetinei sričiai: dieviškojo Tėvo rūpinimasis apima tiek šeimos gerovę, tiek ir grožį. Gerovė yra valstiečio reikalas, Jėzus teigia, kad gerovės kūrimas nėra dirbtinuose turtuolių lobiuose ir savęs parodyme - jų brangenybėse, mozaikose ir kitose puošmenose - bet jis yra subtiliuose gamtos kūrinuose, kaip antai paukšteliuose ir laukų gėlėse.

Nors būdas, kuriuo Jėzus kreipėsi ir kalbėjo apie Dievą, yra pirmaeilės reikšmės, kitos savybės, kurias Jėzus priskyrė Dievui, jo sutiktam Galilėjoje, neturėtų būti nepastebėtos. Jo Dievas turi būti šlovinamas (plg. Mt 11,25; Lk 10,21-22). Jam turėjo būti dėkojama už jo kitoniškumą ir jo šventumą (plg. Jn 17,11), kurie taip dažnai priešpastatomi žmonių vertybėms ir lūkesčiams. Jėzaus

¹⁸ Apie antrines /Abba/ reikšmes žiūrėkite, pavyzdžiui, Joachim Jeremias, /*Abba* in The Prayers of Jesus. Chapter 1. Trans. John Bowden. Philadelphia: Fortress, 1978, 11-65; James Barr, /Aba Isn't Daddy/, Journal of Theological Studies 39:1 (April 1988), 28-47; Mary Rose D'Angelo, /Aba and Father/: Imperial Theology in the Jesus traditions, /Journal of Biblical Literature 111:4(1992), 611-30; ir Justin Kelly in /Absence into Presence: A Theology of imagination/ Warren Lecture Series in Catholic Studies No.16. University of Tulsa. September 8, 1991.

malda yra garbinimo malda Dievui, tai yra pasiaukojanti garbinimo malda.

Tačiau jo malda nėra iš kito pasaulio ar nutolusi nuo žmonijos. Jėzaus santykiai su Dievu kaip su Tėvu turi būti pasidalinti, nes tai yra įmanoma. Matas aprašo jo pirmąjį pamokslą ant kalno Galilėjoje. Šioje kalboje Jėzus dažnai kreipiasi į Dievą kaip į „Tėvą“, ir jis pamoksle kviečia ir reikalauja mylėti taip, kaip Tėvas myli (plg. Mt 5,43-48; Lk 6,36)¹⁹. Nuošaliose vietose, galbūt su javų reginiu, Jėzus moko savo sekėjus prašyti šio Tėvo - Dievo kasdieninės duonos. Galbūt nuo kalno matant mažus kaimelius, patinka jam girdėti meldžiant dangiško Tėvo atleidimo ir vienas kitam atleisti. Pagaliau Jėzus atskleidžia šiems galilėjiečiams žinią apie Dievo buvimą jų tarpe: *“Dievo karalystė jau yra tarp jūsų”* (Lk 17,21; plg. Mt 3,2).

* * *

Ką Galilėja sako mums apie Jėzų? Jėzus pasirinko Galilėją savo namais, misijos centru ir vieta, kuri formavo jo sekėjus. Tai ir yra Jėzaus žinios skelbimas. Jėzui patiko gyventi tarp Viduržemio jūros regiono kaimo žmonių ramioje gamtos prieglobstyje, kuris nėra nei bauginantis, nei grėsmingas, turintis horizontų ir peizažų įvairovę. Jis gyveno vietoje, kur yra pakankamai žmonių pragyvenimui išteklių, tačiau kur derlingumas negali būti suprantamas savaime. Jo tėviškė nebuvo politiškai ar kultūriškai įtakinga, tačiau jos kaip tik tas tylumas ir paprastumas bei slaptumas buvo tinkamas pagrindas jo kukliam gyvenimui, meilės tarnybai.

Laikyti Galilėją ypatinga vieta nereiškia priskirti jai ar jos gyventojams visapusišką tobulumą. Jėzus gyveno pasaulyje, kuriame matė jo nelaimės: audras ežere, atšiaurų

¹⁹ Stanley pažymi: /Tai iš tikrųjų yra nuostabus jo kalbos, kurioje pastoviai nurodoma į Dievą, kad jis vadinamas /mano Tėvas/, /jūsų Tėvas/, /mūsų Tėvas/, bet labai retai /Dievas/, bruožas/ (163).

orą, naikinantį derlių (plg. Mk 4,6; Mt 13,6; Lk 8,7) ir griauinantį namus (plg. Mt 4,24-27; Lk 6,48-49). Žmonės patyrė didelį vargą ir ligas, ir luošumą - visą fizinių kančių panoramą. Dvasinėje plotmėje taip pat buvo kančios: kaimo valstiečiai, gyvendami glaudžiose grupėse, neturėdami pakankamai pramogų savo monotoniškoje kasdieninėje veikloje, lengvai būdavo įveikiami tarpusavio vaidų, kvailumo ir vaizduotės ribotumo kaip ir oportunistų, susidūrus su ekonominiu nestabilumu. Nedidelis elitas, turintis turtų ir galios, natūraliai sudarydavo priespaudos ir neteisingumo sąlygas. Karaliai (plg. Mt 22,1-14), nesąžiningi prievaizdai (plg. Mt 24,45-51; Lk 12,42-46; 16,1-8) ir vagys (plg. Mt 6,19; Lk 12,33) - visi kėlė rimtą pavojų daugelio galilėjiečių ir taip nestabiliam gyvenimui.

Jėzaus tarnystė nebuvo idiliška. Didžiulės minios, pa-vaizduotos pirmuose Evangelijų skyriuose, buvo reiklios taip pat kaip ir pilnos entuziazmo. Žmonės norėjo stebuklų, ženklų (plg. Mk 1,33,37; 2,1-2,13; 3,7-10,30; 4,1; 6,31-34,54-56; 8,1-10; 9,14-16, ir t. t.) ir palengvinti kasdieninės kovos už egzistenciją naštą. Tačiau jų iliuzijos buvo greitai išsklaidytos; jie *“daugiau su juo nebevaikščiojo”* (Jn 6,66) ir netgi *“juokėsi iš jo”* (Mk 5,40; Mt 9,24; Lk 8,53). Jėzaus šeima manė, kad jis geriausiu atveju sutrikęs, bet greičiau - išprotėjęs (plg. Mk 3,21; Mt 13,57-58; Mk 6,3-4; Lk 4,16-30; Jn 10,20). Miestai, kuriuos jis aplankė - Chorazinas ir Betsaida, ir netgi Kafarnaumas, kurį jis padarė savo namais, visi jie nusipelnė jo pasmerkimo (plg. Mt 11,21-24; Lk 10,13-15). Galilėjos religiniai lyderiai oponavo jo požiūriui į Įstatymą, ypačiai dėl Šabo laikymosi, (plg. Mk 2,23-28; 3,1-6; Mt 12,1-14; Lk 6,1-14), užstalės draugijos (plg. Mk 2,15-17; Mt 9,10-13; Lk 5,19-32) ir švarumo (plg. Mk 7,14-23; Mt 15,10-20).²⁰

²⁰ Trumpai tariant, kaip pastebi W. Davies:/Galilėja rado daug ko nemėgti Jėzuje, taip pat kaip jis rado daug ką pasmerkti joje/

Galilėja nebuvo ideali, tačiau jos trūkumus švelnino jos horizontai, ją supanti kultūrų įvairovė ir skirtingumas žmonių, keliaujančių per tas vietas, kurias dažnai lankydavo ir Jėzus. Taigi jo žinia apie visuotinę meilę buvo betarpiškai pagrįsta ir konkrečiai pasireiškianti. Iš tikrųjų vietinės izraelitų ištikimybės šeimai idealą ir toleranciją tiems, kurie buvo „pašaliečiais“, galima laikyti Jėzaus mokymo apie ištikimybę Tėvui ir meilės visuotinumą pagrindu.

(The Gospel and the Land: Early Christianity and Jewish Territorial Doctrine. Beckeley: University of California Press, 1974, 241). Opozicija Galilėjoje yra reali, tačiau greičiau atrodo miglota ir neorganizuota, tikriausiai todėl, kiekvienas evangelistas turi savo formą šiai opozicijai. Visi trys sinoptikai vaizduoja Galilėjos opoziciją kaip religinę, kylančią iš Įstatymo laikymosi klausimų; šie klausimai buvo keliami dvasininkų, kurie taip pat buvo politikos šalininkai. Apie jų oponuojančių Jėzui, identifikacijos nesuderinamumą žiūrėkite Saladinį, *passim*.

Freyne, nušviesdamas opozicijos religinę prigimtį, pažymi, kad nei romėnų, nei Erodo valdžia nekovojo prieš Jėzų ar jo sekėjus Galilėjoje (220).

TREČIAS SKYRIUS

GALILĖJA KETURIOSE EVANGELIJOSE

Galilėja buvo išrinkta vieta tiek Jėzaus asmeniniam gyvenimui, tiek ir jo tarnystei. Šioje gana atokioje vietovėje - gražioje savo landšaftu ir politiškai pasyvioje - jis sutiko žmones, kurie tapo jo artimais sekėjais ir kurie amžiams bėgant nešė jo žinią per pasaulį. Galilėja buvo krikščionių bažnyčias formuojanti aplinka. Pirmieji mokiniai niekada nepamiršo šios vietos, kuri daugeliui iš jų buvo namais ir vieta, iš kur jie buvo išsiųsti. Netgi tiems ankstyviesiems krikščionims, kurie nebuvo kilę iš Palestinos, Galilėja atliko savo vaidmenį atskleisdama Jėzų ir jo žinią. Jos žmonės, jos vertybės ir jos įvaizdžiai buvo įsišakniję žmonijos išganymo Jėzuje Kristuje istorijoje.

Čia atsiskleidė Jėzaus gyvenimas ir Geroji Naujiena.¹

Atkreipus atidų dėmesį į įžanginius komentarus ir pereinamasias frazes kiekvienoje Evangelijoje, galima įsitikinti kiekvienos Evangelijos Galilėjai skirtu vaidmeniu ir įžvalgomis ar apreiškimu, kuriuos Galilėja suteikia apie Jėzų Kristų.

Galilėja figūruoja visų keturių Evangelijų pasakojimuose, ir tarp jų yra sutarimas dėl kelių pagrindinių dalykų. Pirma, jie sutarė, kad Galilėja buvo vieta, kur

¹ Detalesnės Galilėjos vaidmens Evangelijose analizės žiūrėkite W.D. Davies, *The Gospel and the Land: Early Christianity and Jewish Territorial Doctrine*. Berkeley: University of California, 1974; ir Sean Freyne, *Galilee, Jesus and the Gospels: Literary Approaches and Historical Investigations*. Dublin: Gill and Macmillan, 1988.

prasidėjo Jėzaus tarnystė, ir ankstyvojo tarnystės Galilėjoje laikotarpio aprašymai šią vietovę vaizduoja gana gyvai. Evangelijose yra lemiamas išėjimas iš Galilėjos į Jeruzalę. Antra, nei viename iš keturių evangelinių pasakojimų nėra idealizuojama nei Galilėja, nei galilėjiečiai, nors ir vaizduojami imlesni Jėzaus žiniai nei daugelis judėjų. Galilėjoje buvo Jėzaus opozicija ir netgi nepasitikėjimas juo tarp pačių pasekėjų. Tačiau greičiausiai šią temą įveda Evangelijos pasakojimai apie kančią. Galilėjoje buvo pagyvėjimas ir entuziazmas, netgi, galima sakyti, „*vaikiškas atvirumas*“, kas stipriai atspindi Geriosios Naujienos patrauklumą.

Šių dalykų sutapimas evangelistų nusistatymuose nesibaigia požiūrio vieningumu. Priešingai, pagal savo teologinį planą kiekviena Evangelija vaizduoja skirtingą Galilėjos fono aspektą, nušviesdama skirtingas savybes. Morkaus Evangelijoje vieta ir erdvinis išdėstymas yra Jėzaus žinios ir mokinių pašaukimo ženklai. Jie sustiprina pačių įvykių išgyvenimą. Matui galilėjiečių gyvenimas teikia realius įvaizdžius, kuriuos Jėzus naudoja atvaizduoti Tėvą - Dievą. Lukas, mažiausiai tikslus iš keturių evangelistų kalbant apie vietovę, nepaisant to, naudoja Galilėją vaizduodamas Jėzų atšaukiant plačiai paplitusią vertybių sistemą: paprasti žmonės iš socialiai ir religiškai nereikšmingo regiono yra kaip tik tie, kurie visiškai priėmė Jėzaus mokymą ir gyvenimo būdą. Ketvirtoji Evangelija Galilėją vaizduoja palankesniais nei Judėją žodžiais, ir jos autoriai sutelkia dėmesį į konkrečius Galilėjos miestus kaip vietas Jėzaus „*ženklams*“.

* * *

Pagrindiniai keturių Evangelijų geografiniai metmenys apie Galilėją yra panašūs. Jos prasideda Jėzaus atėjimu iš Galilėjos į Judėjos tyrus susitikti su Jonu Krikštytoju ir grįžimu į Galilėją pradėti savo tarnystę. Dviejose Evangelijose, kurios neturi Jėzaus gimimo aprašymo, ši pradžia nusakoma glaustai. Morkaus evangelijoje: „*Tomis*

dienomis atėjo Jėzus iš Galilėjos Nazareto, ir Jonas jį pakrikštijo Jordane... Kai Jonas buvo suimtas, Jėzus sugrižo į Galilėją" (1,9,14). Jono evangelijoje, aprašant Jėzaus susitikimą Galijoje su Jono Krikštytojo mokiniais Simonu, Andriejumi, Pilypu ir Natanaeliu, ir paties Jėzaus žmogiškoji kilmė yra nusakoma jiems jį identifikuojant kaip Jėzų iš Nazareto, Juozapo Sūnų.

Iš dviejų Evangelijų, kurios prasideda kūdikystės pasakojimais, Mato evangelija nemini Nazareto ar Galilėjos prieš Jėzaus gimimą, tačiau pažymi, kad Jėzus, Marija ir Juozapas grįžo į Galilėją po buvimo Egipte (plg. 2,22-23). Suaugęs Jėzus "iš Galilėjos atėjo prie Jordano pas Joną krikštytis"(3,13).

Luko evangelijos pasakojimas apie kūdikystę turi beveik neįtikėtiną kelionių ir vietos pakeitimų tarp Galilėjos ir Judėjos skaičių. Po apreiškimo ir Jono Krikštytojo pradėjimo Judėjoje pasakojimas persikelia "į Galilėjos miestą, kuris vadinasi Nazaretas"(1,26), ir grįžta atgal (plg. 1, 39,56), o tada su Juozapu iškeliauja į Betliejų (plg. 2,4-5). Toks judėjimas nėsčiai moteriai reiškia labai didelį vargą, ypač turint galvoje, kad tai įvyko mažiau kaip per devynis mėnesius! Po Jėzaus paaukojimo Jeruzalėje šeima grįžo į Nazaretą. Jie vaizduojami keliaujantys į Jeruzalę Velykų šventėms (plg. 2,41). Lukas seka Morkumi ir Matu vaizduodamas Jėzų einantį į pietus susitikti Joną Krikštytoją ir vėliau einantį į Judėjos dykumą prieš grįžtant į Galilėją, konkrečiai į Nazaretą, pradėti savo tarnystę (plg. 4,1-14).

Sinoptinėje tradicijoje Jėzaus sugrįžimas į Galilėją eina po Jono Krikštytojo įkalinimo (plg. Mk 1,14; Lk 3,20). Mato Evangelijoje yra apibrėžtas priežastinis ryšys tarp Jono įkalinimo ir Jėzaus sugrįžimo. "Išgirdęs, kad Jonas suimtas, Jėzus pasitraukė į Galilėją" (Mt 4,12). Taigi pasakojimo įtampa tarp dviejų regionų - Judėjos ir Galilėjos - pasireiškė Jėzaus viešajame gyvenime gan anksti.

Nors Evangelijos pasakojimai skiriasi Jėzaus kelionių į Jeruzalę jo viešojo gyvenimo metu aprašymais, jie visi

mini galutinį išėjimą iš Galilėjos į Judėją (plg. Mt 19,1; Mk 10,1; Lk 9,51 ir 18,31; Jn 7,10). Kiekviena tradicija daro skirtumą tarp Jėzaus tarnystės Galilėjoje ir tarnystės Judėjoje-Jeruzalėje. Šis pakeitimas gali būti apibendrintas kaip pasitraukimas iš palankesnės geografinės vietos į atšiauresnę ir iš kaimo visuomenės, kur mokė natūralioje aplinkoje, į miesto visuomenę, kur Jėzus dažnai mokė šventyklos prieangiuose. Taip pat yra skirtumas Jėzaus opozicijos prigimtyje: Galilėjoje opozicija yra paprastai išreiškiama netikėjimu ar klaidingu tikėjimu ir kaip visuotinis „*sąmokslas*“. Jeruzalėje opozicija apima nacionalinius, politinius, religinius lyderius ir turi rimtus kaltinimus, kaip burnojimas prieš Dievą, ir linksta į smurtą.

Kančios pasakojime Jėzaus mokinių iš Galilėjos buvimas yra pabrėžiamas: moterys, kurios sekė juo Galilėjoje ir rūpinosi juo ten, dalyvavo jo nukryžiuojime (plg. Mt 27,55; Mk 15,40-41; Lk 23,49). Ketvirtoji Evangelija išlaiko šią tradiciją, ir nors ji nepamini Galilėjos pavadinimo, Marija Magdalietė (Magdala - žymus Galilėjos miestas) yra minima tarp tų mokinių, kuri buvo prie Jėzaus jam mirštant.

Prisikėlimo pasakojimai vietovės atžvilgiu miglotesni, nors kiekvienos bendruomenės teologinė perspektyva ir tampa lyg ir bendra. Iš tikrųjų tik Matas pabrėžia Jėzaus grįžimą į Galilėją:

...jis ...eina pirma jūsų į Galilėją... Eikite ir pasakykite mano broliams, kad keliautų į Galilėją, ten jie mane pamatys... Vieniukla mokinių nuvyko į Galilėją, ant kalno, kurį jiems buvo nurodęs Jėzus... Jį pamatę... (28,7,10,16,17).

Lukas neužsimena apie Galilėją ir pasirodymus po prisikėlimo nukelia į Judėją. Morkaus ir Jono Evangelijose Galilėja yra minima tik *prieduose*. Morkaus Evangelijoje mokiniams sakoma „...jis eina pirma jūsų į Galilėją“ (16,7); o ketvirtojoje Evangelijoje visas 21 skyriaus veiksmas vyksta Galilėjoje.²

² Šis pristatymas yra atliktas naudojant Evangelijos tekstus tokius,

* * *

Evangelija pagal Morkų yra nuostabi savo pasakojimo meniškumu. Labiau nei pamokslai (Mato), valgymas ir keliavimas (Luko) ar ženklai (Jono) Morkui reikšmingiausia yra Jėzaus istorijos vyraujantis pasakojimų struktūrinis motyvas. Beveik su apgaulingu paprastumu šis evangelistas vaizduoja Jėzaus ir žmonių, kuriuos jis sutinka, charakterius ir jų atskirus veiksmus, kurie susijungia, kad suformuotų bendrą pasakojimo dinamiką. Tačiau Morkaus veikėjai veikia vietovėje ir su ja, kuri turi geografinę ir socialinę potekstę ir kuri yra taip gyvai ir tiksliai vaizduojama, lyg pati taptų veikiančiuoju asmeniu. Ta vietovė yra Galilėja, Morkaus apribota mažų valsčių kaimelių, susitelkusių aplink vandens kelią, kuris yra regiono širdis, Galilėjos ežeras, pasauliu.³

Pasakojimas prasideda kontrastingais kelionių Galilėjoje ir už jos ribų pavyzdžiais. Jėzus atėjo iš *Galilėjos Nazareto*, kad Jono būtų pakrikštytas *Jordane* (1,9). Po susitikimo su Jonu Jėzus nukeliavo į *dykumą* (1,12). Veiksmo vieta Morkaus Evangelijoje tuo būdu persikelia iš šiaurinio kaimelio, prisiglaudusio gana derlingų kalnų jaukiame kampelyje, į skurdžius kalnus pietuose. Tačiau po dviejų eilučių Morkus keičia kelionės kryptį. Jėzus grįžta į Galilėją (plg. 1,14), eina palei Galilėjos ežerą į konkrečią Kafarnaumo miesto vietą, (plg. 1,21), kur jis įeina į sinagogą (kambarys arba pastatas) (plg. 1,21).

Kitos eilutės turi tą pačią išėjimo - grįžimo dinamiką. Kadangi garsas apie Jėzų „... *pasklido po visą Galilėjos šalį*“ (1,28), Jėzus išėjo iš sinagogos su dviem draugais, - Jokūbu ir Jonu - ir nuėjo į *Simono ir Andriejaus namus* (1,29). Tik kartą jų namuose jis įėjo į moterų pusę, kur jis pagydė Simono uošvę (plg. 1,30-31). Susipynimas

kokie jie yra, nesvarstant klausimo apie atskirų epizodų prieš ar po Velykinės prigimties.

³ Elizabeth Struthers-Malbon, /Gallilee and Jesus: History and Literature in Marcan Interpretation. /Catholic Biblical Quarterly 44 (1982), 242-55.

erdvinių ir socialinių ryšių yra nušviečiamas abiejose kelionėse. Visų pirma Jėzus ateina iš negyvenamų tyrų į regioną su realiu gyvenimu, prekyba ir gyvenvietėmis (ežeras), tada į Kafarnaumą, pakraščio kaimelį prie judraus karavanų kelio (Via Maris)⁴, ir pagaliau į kaimo gyvenimo centrą, sinagogą. Tačiau sinagoga nėra jo apsi-stojimo vieta. Jėzus ir jo mokiniai išeina iš religinių ir socialinių sinagogos ribų į šeimos aplinką, ir Jėzus, įeidamas pas sergančią moterį (kuri buvo namų neviešoje moterų pusėje) ir liesdamas ją, peržengia socialinius-religinius vyrų valdomos visuomenės apribojimus. Tačiau namai negali sulaikyti Jėzaus, ir anksti kitą rytą jis *“nuėjo į negyvenamą vietą ir tenai meldėsi”* (1,35). Jis dar kartą išeina ir taip darydamas peržengia elgesio normas, eidamas už (arba *“išeidamas iš”*) socialinio vieneto, prie kurio jis save priskyrė. Grįžimo ir išėjimo kontrastas yra nušviečiamas, ir to sociologinė reikšmė yra vėl pabrėžiama Morkaus perikopėje, kurioje Jėzaus motina ir jo ieškodami jo broliai atėjo į Kafarnaumą. Visiškai pakeitus visas įprastas socialines erdvinės normas, Jėzaus šeimos nariai lieka *“stovintys lauke”*, o minia yra viduje, *“sėdinti aplink jį”* (3,31-32). Bendravimas su savo šeima vyksta per pasiuntinį, o Jėzus juos priima į savo ratą tik su sąlyga: jei tik jie vykdys Dievo valią (plg. 3,33-35). Šios perikopės erdvinės detalės neišvengė palestiniečių publikos, pripratusios atskirti šeimos narius nuo pašaliečių (svetimų, priešų, svetimšalių), kurių lojalumu dar neįsitikinta, dėmesio. Būdingas sąvokai *“minia”* anonimiškumas stipriai skiriasi nuo abipusio pažinimo, palaikymo ir pripažinimo *“šeimoje”* galimybių.

Kitas erdvinis motyvas Morkaus Evangelijoje yra Jėzaus suteikiamas pirmumas ežero pakrantei (plg. 2,13; 3,7; 4,1; 5,21; 6,34). Nors evangelistas yra tikslus, kalbėdamas apie Jėzaus buvimą ir veikimą pakrantėje ir ant

⁴ Panašiai Betsaida buvo pasienio miestas prie pat Golanito, Pilypo Tetrarchijos ribose.

vandens, jis taip pat pabrėžia saugumą ant kranto ir ežero nenuspėjamumą. Galilėjos ežeras kartu jungė ir skyrė įvairias bendruomenes ir negyvenamas vietas palei jo krantus: žydų ir pagonių gyventojų centrus, kaimus ir miestus, sustojimus karavanų kelyje, žemdirbystės rajonus ir „*nuošalias vietas*“. Kelis kartus Morkus vaizduoja Jėzų ant šios pakrantės, tarp to, kas yra kosmiškai ir religiškai pažįstama, ir kas yra „*kita*“.⁵

Būdas, kuriuo Morkus nušviečia Galilėją pirmoje Jėzaus tarnystės dalyje, yra Jėzaus kilmės pabrėžimas. Nazaretas yra Jėzaus „*tėviškė*“ (6,1), tačiau Morkui tai yra Kafarnaumas, kur suaugęs Jėzus yra „*namuose*“ (2,1; 3,19b). Ši vietovė yra priešpastatoma toms, kuriose Jėzus negalėjo pasilikti - kaimuose dėl minios įkyrumo (plg. 1, 45), ir toms, į kurias jis išsivesdavo žmones iš jų kaimų (plg. 8,23), ar toms, kuriose žmonės prašydavo Jėzaus nepasilikti (plg. 5,17).

Morkaus Evangelija yra pilna tokių detalių: skaitytojas visada žino, kur yra Morkaus Jėzus. Šios vietovės nepasilieka aiškiomis Jėzaus veiklos ar žinios scenomis, jos vaidina aktyvų vaidmenį pasakojime, nušviesdamos Jėzaus veiksmus pagal jų socialinį suderinamumą arba kontrastą su šiais veiksmais. Kai kurios vietovės nurodo būdą ir laipsnį, kuriais Jėzus yra išvien su savo draugais galilėjiečiais, kitos parodo mastą, kuriuo Jėzus reikalauja, netgi šokiruodamas, iš žmonių pakilti aukščiau už savo įprastų, nesvarbu, kokios aplinkos, kurioje jie gyvena, lūkesčių.

* * *

Jeigu Morkaus Evangelijoje Galilėjos gamtos kontūrai ir pastatai sudaro papildomą ir kontrastingą aplinką Jėzaus veiksmams ir mokymui, tai Mato pasakojimas pabrėžia galilėjiečių gyvenimo realijas kaip Jėzaus pedagogikos šaltinį. Trys iš penkių Mato pamokslų yra Galilėjos charakteringoje atmosferoje ir aplinkoje.

⁵ Struthers-Malbon, *passim*.

Pirmajame pamoksle (5 skyrius) palaiminimus seka druskos ir miesto ant kalno ivaizdžiai (plg. 5,13-14). Iš Galilėjos ežero šiaurės vakarų pakrantės, kur, kaip teigia tradicija, Jėzus sakė daug pamokslų, galima matyti Magdalos miesto kraštą vakariniame krante. Pirmame amžiuje tai buvo pats svarbiausias ežero uostas, žinomas dėl sūdytos žuvies eksporto vystymo.⁶ Beveik priešais Magdalą, kitoje ežero pusėje buvo Hipas-Susita, vienintelis iš dešimties (Dekapolis) helenistinių laisvųjų miestų, įsikūręs visai prie ežero. Miesto centras buvo įkurtas ant kūgio pavidalo kalno viršūnės, kuri galėjo būti lengvai matoma iš visų ežero taškų, ir jis yra galimas miesto, kurio šviesa negali būti paslėpta, įvaizdžio šaltinis.

Šis pirmasis pamokslas turi keletą nuorodų į „pagonis“. Galilėja buvo populiariai vadinama „*Tautų Galilėja*“ todėl, kad ją supo kanaaniečiai ir finikiečiai, taip pat kaip ir helenistiniai nepriklausomi miestai ir dėl to, kad jos didžiuosiuose miestuose gyveno įvairių tautų gyventojai. Taigi nuorodos apie pagonis turėjo būti įprastas dalykas Galilėjos publikai. Prekybos patirtis, apranga ir neżydiškų miestų centrų, tokių kaip Tiberiada ir Seforis, žmonių gyvenimo būdas buvo gerai žinomi daugeliui klausytojų, prekiausių ir turėjusių kitų reikalų šiuose centruose. Jėzus vaizdavo /pagonis/ „*daugiažodžiaujančius*“ besimeldžiant (6,7). Pavyzdys rodo, kad jo klausytojai žinojo, kaip šie „*pagonys*“ meldėsi. Jėzus reikalavo iš savo mokinių nevargti dėl materialinių dalykų: maisto ir aprangos (plg. 6,32), nei „*rūpintis*“ dėl tokių dalykų (plg. 6,25,27, 28,31,34), „*visų tų dalykų vaikosi pagonys*“ (6, 23). Posakis „*...nebarstykite perlų kiaulėms*“ (7,6) turi tokį patį atspalvį. Kiaulės buvo randamos „*pagonių*“ gyvenamosiose vietose. „*Gerazos kraštas*“, kur Jėzus gydė apsėstą vyrą, išvarydamas demonus į kiaules, buvo nepriklausomo miesto Hipo-Susitos teritorijoje (plg. 8,28-34).

⁶ Mendel Nun, *The Sea of Galilee and Its Fisherman in the New Testament*. Kibutz Ein Gev, Israel: Kinnereth Sailing Co., 1989,51.

Tokie pavyzdžiai buvo lengvai suprantami Galilėjos klausytojams žydams todėl, kad jų aplinka juos suvedavo į kontaktą su „svetimšaliais“ arba bent jie juos stebėdavo. Šie įvaizdžiai nebūtų buvę tokie suprantami bei priimtini rabiniškoje pedagogikoje vadinamiems Jeruzalės žydams, kurie geografiškai buvo labiau nutolę nuo ne žydų.

Panašūs įvaizdžiai yra apie artimus ir svetimus. Jėzaus laikais buvo daug diskusijų apie tai, kokie žmonės iš tikrųjų yra „artimi“.⁷ Galilėjos kaimo visuomenėje, turtingoje karavanų keliais ir svetimų tiek karinių tiek ir kultūrinių invazijų istorija, buvo labai svarbu tiek vardan asmeninio, tiek ir dėl šeimos saugumo ir išlikimo, sugebėti identifikuoti žmones, kuriais galima pasitikėti: savo šeimą ir artimuosius (kaimynus). „Kosmopolitai“ galilėjiečiai žydai buvo ne tik stebėtojai, pašaukti laikytis separacijos nuo ne žydų dėl ritualinio švarumo, tačiau jie taip pat buvo prekybininkai ir amatininkai, kurie reikalui esant būdavo priversti dalintis savo prekybos vietomis su svetimšaliais ir pagonimis, atvykusiais iš arti ir toli. Atvirumo klausimas buvo konkreti problema, su kuria galilėjiečiai susidurdavo kasdieninio gyvenimo tėkmėje. Taigi, „priešai“ ir „svetimšaliai“ jiems buvo sinoniminės sąvokos, o Jėzaus imperatyvas „mylėti savo priešus“ buvo reikalaujantis netgi dieviško supratimo (plg. 5, 44).

Kiti įvaizdžiai iš gamtos pirmame Mato pamoksle taip pat yra charakteringi Galilėjai. Iš visų šių įvaizdžių, kuriuos Jėzus naudojo apibūdinti Kūrėjo nepaliojama ir meilingą rūpestį, giliausiai išliko jo sekėjų vaizduotėse.

„Įsižiūrėkite į padangių sparnuočius: nei jie sėja, nei pjauna, nei į kluonus krauna, o jūsų dangiškasis Tėvas juos maitina... Pasižiūrėkite, kaip auga lauko lelijos. Jos nesidarbuoja ir neverpia, bet sakau jums: nė Saliamonas pačioje savo didybėje nebuvo taip pasipuošęs kaip kiekviena iš jų“ (6,26; 28-29).

⁷ Kenneth E. Bailey, *Poet and Peasant and Through Peasant Eyes: A Literary-Cultural Approach to the Parables in Luke*. Combined Edition. Grand Rapids, MI: Erdmanns, 1983; *Through Peasant Eyes*, 40.

Kalnuose apie ežerą yra daugybė tiek vietinių, tiek ir migruojančių paukščių. Netgi nerūpestingas keliautojas negali nepastebėti jų plunksnų ir jų balsų. Tulžiai, garniai, varnai, geniai, traškučiai ir žvirbliai pripildo orą savo čiulbėjimu ir giesmėmis. Pavasaris Galilėjoje yra ypatingai nuostabus dėl laukinių gėlių, kurios padengia kalnus ir pakeles ryškiomis spalvomis, ypač raudona, geltona ir purpurine. Šie įvaizdžiai yra apie švelnius, trapius, trumpalaikius kūrinius, kurių egzistencija atspindi Kūrėjo, kuris yra „Tėvas“, formuojantį rūpestį (plg. 6,26,33).

Pirmame Mato Evangelijos pamoksle yra daug įvaizdžių, kylančių iš Galilėjos gyvenimo, kurie buvo žinomi ir greitai atpažįstami Jėzaus klausytojų iš šiaurinės dalies. Antrasis Mato Evangelijos pamokslas nuosaikesnis. Dažnai vadinamas „*misijiniais nurodymais*“, jis prasideda išvardinant mokinius, kuriuos Jėzus išsiuntė gydyti ir skelbti karalystę (plg. 10,1-4,7-8). Jis nukreipia juos į žydų gyvenamąsias vietas, nurodydamas vengti tiek pagonių, tiek samariečių gyvenviečių (plg. 10,5). Žydų pasaulyje, į kurį buvo išsiųsti, jie bus „*kaip avys tarp vilkų*“ (10,16). Po šios baisios pranašystės seka žmonių, vietų ir situacijų, kurios bus Jėzaus mokinių persekiojimo šaltiniais, sąrašas: teismai ir sinagogos (plg. 10,17), valdovai ir karaliai (plg. 10,18), šeimos nariai (plg. 10,21, 35-38). Kitaip sakant, kiekvienas socialinės struktūros tipas žydų Galilėjoje yra pavojingas. Religiniai ir pasaulietiniai vadovai turbūt rezidavo Tiberiados ir Seforio miestuose, ir galbūt Magdaloje. Sinagogos, taip pat kaip ir namų ūkiai, gali būti randami bet kokio dydžio gyvenvietėse.

Trečiojo Mato Evangelijos pamokslo (13 skyrius) vieta yra prie ežero.

Vieną dieną, išėjęs iš namų Jėzus sėdėjo ant ežero kranto. Prie jo susirinko didžiulė minia; todėl jis ėlipo į valtį ir atsisėdo, o visi žmonės sėdėjo pakrantėje. Ir jis daug jiems kalbėjo palyginimais... (13,1-3).

Kaip ir pirmajame pamoksle, čia yra tinkama scena grupei palyginimų, kuriais Matas pristato Jėzaus karalystės apibūdinimą. Kiekvienoje iš kelių ežero pakrantės įlankų, kur sausumos susidarymas įgalina puikią akustiką, Jėzus skelbė savo Evangeliją didelei miniai žmonių. Šį faktą dažnai mini evangelistai. Genezareto lyguma buvo pagrindinė javų auginimo vieta. Sėjėjai ir pasėliai buvo atviri stebėtojo žvilgsniui. Tokie kaimai kaip Kafarnaumas ir Chorazinas turėjo bendrus malimo įrankius, o moterų, maišančių mieles į tešlą, scena būdavo kasdieniškas dalykas. Nuo daugelio kalnų, esančių aplink ežerą, Jėzus galėjo matyti žmonių, ieškančių lauko, prekiaujančių pirklių, tinklą, tempiamą per ežerą, namų degančią krosnį ar saugojimo vietą (plg. Mt 13,44-52). Ežero aplinkos pažinimas atgaivina Mato Evangelijos Jėzaus, kaip Mokytojo, portretą. Jėzus vaizdavo kasdienos situacijas ir reginius, kad savo klausytojams padarytų prieinamą tikrą žinią apie savo Tėvo karalystę.

* * *

Kaip yra žinoma, Luko Evangelija yra didesnio literatūrinio veikalo, Luko Apaštalų darbų, dalis, kuriame autorius siekia, neskaitant kitų tikslų, parodyti Gerosios Naujienos geografinę projekciją nuo Jeruzalės iki Romos. Lukui Palestina nepriklausančios vietos už didžiojo Jeruzalės miesto neturėjo ypatingo reikšmingumo kaip tokios, taigi trečioji Evangelija neturi erdvinio preciziškumo, randamo pirmosios ir ketvirtosios Evangelijų pasakojimų elementuose ir literatūrinėse Mato pasakojimo aliuzijose.⁸ Pavyzdžiui, Lukas vaizduoja Jėzų „viename mieste“ (5,12), iš kurio „jis traukdavosi į nuošalesnes vietas melstis“ (5,16). Lukas taip pat nėra labai preciziškas apie socialinį-religinį Galilėjos kaimų gyvenimą. Jis pareiškia,

⁸ Davies, 286,244, n.3; David M. Stanley, *Jesus in Gethsemane: The Early Church Reflects on the Sufferings of Jesus*. New York: Paulist, 1980, 17.

pavyzdžiui, kad vieną dieną, kai Jėzus mokė, “*ten sėdėjo fariziejų bei Įstatymo mokytojų, (kurie buvo susirinkę iš visų Galilėjos kaimų)*” (5,17). Nėra labai tikėtina, kad kiekviename Galilėjos kaime gyveno fariziejai ir Įstatymo mokytojai.⁹ Luko Evangelijoje Jėzus ir mokiniai “*pasitraukė nuošaliai į Betsaidos miesto apylinkes*” (9,10); tačiau Betsaida buvo pasienio miestas tarp Galilėjos ir Golanito, Pilypo Tetrarchijos, todėl tai turėjo būti gera karavanų sustojimo vieta, bent jau dėl muito reikalų pagrindiniame prekybos kelyje.

Toks netikslumas neturėtų leisti daryti išvadą, kad Lukas visiškai ignoravo Galilėjos gyvenimą. Iš tikrųjų jis pateikia savo vaizdą apie tai, pristatydamas Naujojo Testamento skaitytojui aiškia Galilėjos socialinių struktūrų koncepciją. Manoma, kad Lukas naudoja Mato, Markaus ir Q šaltiniu savo pasakojimui apie Jėzaus ankstyvąjį tarnystės laikotarpį (3,1 iki 9,51). Nepaisant to, toje dalyje Lukas turi unikalios medžiagos: *ispėjimus* po palaiminimų (plg. 6,24-) ir tris epizodus, kuriuose pagrindinis veikėjas yra moteris. Našlė iš Najino (plg. 7,11), mažo miestelio karavano kelyje per Jezraelio lygumą iš kalnų, kurie paslepia Nazaretą, yra viena iš keletos našlių Luko pasakojimuose ir palyginimuose. Ji yra taip pat viena iš keleto šeimų, turinčių vienintelį vaiką.

Turbūt reikšmingiausias Luko galilėjiečių aprašyme yra epizodas apie moteris, kurios sekė Jėzumi (plg. 8,1). Iš šių moterų viena buvo išgydyta ir tokiu būdu sugrįžo iš socialiai ir religiškai apgailėtinos padėties į pilnakraujį bendruomeninį gyvenimą. Kita moteris, Joana, yra iš Erodo giminės; ji reprezentuoja galimą ryšį tarp Jėzaus arba jo žinios ir vietinio sferų gyvenimo. Marija, Joana, Zuzana ir *daug kitų* tapo Luko Jėzaus sekėjų modeliais. Viena moteris, priėjusi prie Jėzaus per pietus pas Simoną

⁹ Bailey, 159-206; Bruce J. Malina. *The New Testament World: Insights from Cultural Anthropology*. Atlanta: John Knox, 1981, 27-39; Anthony J. Saldarini, *Pharisees, Scribes and Saducees in Palestinian Society: A Sociological Approach*. Wilmington, DE: Glazier, 1988, 181.

ir patarnavusi jam, atliko visus būtinus Viduriniųjų Rytų apskritai ir žydų išskirtinai vaišingumo elementus. Jėzaus šeimnininkas nepadarė to, o moterys, keliavusios su Jėzumi, patarnaudavo jam asmeniškai. Jos žinojo, kaip pasidalinti savo gerove; jos netgi galėjo atsisakyti savo socialinio ir ekonominio saugumo tam, kad sektų Jėzų *keliaujant* (17,11; 9,52). Šios moterys Luko palyginimuose vaizduojamos dramatiškame kontraste su vyrais. Kituose skyriuose yra ne mažiau kaip dešimt vyrų, tarp kurių tik keletas (pavyzdžiui, keliaujantis samarijietis ir tėvas su dviem sūnumis) vaizduojami esą kilnūs. Kiti - namų šeimnininkas (plg. 11,5-8), turtingas žmogus (plg. 12,16-21), du vyrai, keliantys puotą (plg. 14,16-24 ir 5,23-) - nėra kilnūs. Nėra kilnūs nei kai kurie užvaizdai (plg. 12,42; 16,1; 17,7). Šie vyrai nežino, kaip pasinaudoti savo turtingumu pagal dieviškuosius principus. Jie reprezentuoja tuos žmones, kurie nulėmė ekonomines sąlygas, užgulusias didžiąją Jėzaus klausytojų dalį, o pirmiausia Galilėjos valstiečius.

Lukas taip pat turi perikopę, kurioje Jėzus sudraudžia ir moko moterį Mortą, koku būdu turi būti išreiškiamas kilnumas: nesirūpinti atsidavimo ar patarnavimo detalėmis, bet visuomet rūpintis tuo, kuriam patarnaujama. Jėzus moko, kad yra skirtumų tarp asmeninio tarnavimo ir valdymo. Galbūt pamoka buvo skirta ne vien Mortai, bet ir kitoms moterims: pasiturinčioms, kurioms reikėjo pasimokyti Jėzaus dovanojimo ir tarnavimo dvasios. Daugiausia trečiosios Evangelijos unikalios medžiagos yra taip vadinamame *Luko kelionių pasakojime* (9,51-; 18, 14). Pirmoji dalies eilutė sako, kad Jėzus „*ryžtingai nukreipė savo žingsnius į Jeruzalę*“ (9,51). Tačiau dalies pabaiga pažymi, kad *keliaujant į Jeruzalę, Jėzui teko eiti tarp Samarijos ir Galilėjos* (17,11). Taigi šioje dalyje jis nurodo Šiaurinės dalies, daugiausiai kaimo, bendruomenę, o ne pietuose esančią dykumą ir jos oazes ar Jeruzalę ir jos priemiesčius.

Šiuose skyriuose Lukas turi keletą palyginimų apie

Dievo gailestingumą, kuriuose Dievo įvaizdžiai yra pie-muo (plg. 15,4), moteris (plg. 15,8-10) ir turtingas vyras (plg. 15,11-32). Kiekvienas iš šių veikėjų tam tikra pras-me nutolęs arba atsiskyręs nuo dominuojančios visuo-menės. Piemenys buvo neturtingi žmonės, samdomi pri-žiūrėti svetimas kaimenes. Jie nebuvo gerbiami, nes dažniausiai jie buvo neraštingi ir gyveno lauke, taigi jie nežinojo ir nepraktikavo Įstatymo elementų plonybių. Moteris galėjo būti turtinga arba neturtinga, o pamestos monetos vertė yra garbės ir visuomenės padėties (repre-zentuojanti jos kraitį), estetikos (simetrija jos vėrinio, prie kurio ji buvo pritvirtinta) arba piniginis (esant sunku-mams monetos reikalingos sumokėti mokesčius) reikalas. Dėl jos lyties ji buvo žemesnėje padėtyje savo religiniame ir socialiniame gyvenime. Vyras, plačiai žinomas kaip *palaidūno tėvas*, buvo akivaizdžiai turtingas: jis turėjo turto, kad jį padalintų, jis galėjo surengti puotą nepasi-ruošęs ir jis turėjo tarnų. Nežiūrint to, šis žmogus nega-lėjo suvaldyti savo sūnų ir nesulaukė tikėtinų pagarbos nei iš vieno. Taigi jis taip pat nebuvo labai gerbiamas visuomenės, kurios moralės kodekse buvo arba garbė, arba gėda.¹⁰

Kiekvienas iš šių veikėjų buvo potencialiai pažįstama figūra Galilėjos visuomenėje, kaip moterys, kurios yra Luko palyginimų kelionių pasakojime objektais. Jos visos atspindi įprastas kasdieninio gyvenimo scenas: luošą mo-teris (plg. 13,10-11), moterys, užmaišančios duoną (plg. 13,20 ir 17,35), moteris, pagarbinusi Jėzaus motiną (plg. 11,27), ar ta, kuri įkyri teisėjui (plg. 18,3).

Nepaisant geografinio netikslumo, Lukas pristato įžvalgius socialinius komentarus apie Galilėjos gyvenimą ir jis parodo Jėzų atkreipiantį dėmesį į žmones ir situa-cijas, kurie nėra pristatomi kitose trijose Evangelijose.

¹⁰ Malina, 25-48; Bruce J. Malina and Richard L. Rohbaugh, *Social Science Commentary on the Synoptic Gospels*. Minneapolis: For-tress, 1992, passim.

* * *

Nepaisant ketvirtosios Evangelijos *dieviškojo* charakterio ir Jėzaus tarnystės Jeruzalėje išryškinimo, ji yra nuostabiai konkreti ir tiksli savo nuorodose apie Jėzaus Tėviškę.¹¹ Galilėja čia pasirodo keturiuose kontekstuose.

Visų pirma Galilėja yra pristatoma kaip keletos Jėzaus sekėjų gimtinė ir Jėzaus gyvenamoji vieta ankstyvuoju jo tarnystės laikotarpiu. Evangelistas tiksliai nurodo pirmųjų mokinių gimtus miestus, atskirdamas juos viena nuo kito, nors tarp jų buvo konkurencija. Petras ir Andriejus kilo iš Betsaidos (plg. 1,44) kaip ir Pilypas (plg. 1,44; 12,20); Natanaelis yra iš Kanos (plg. 21,1). Kai Jėzus grįžta į Galilėją po susitikimo su Jonu Krikštytoju ir pirmaisiais mokiniais, jo pirmasis *ženklas* įvyksta Kanoje, o ne Kafarnaume, kuris sinoptinėse Evangelijose yra jo tarnystės pradžios vieta. Be to, po stebuklo vestuvėse Kanoje Jėzus eina į Kafarnaumą, tačiau tik keletui dienų (plg. 2,12). Antrą kartą Kafarnaumas tariamai ignoruojamas, kai Jėzus gydo valdininko sūnų ar tarną: Jėzus ir prašytojas yra Kanoje, o ligotas berniukas yra Kafarnaume (plg. 4,46). Lyg kompensuodamas Kafarnaumui pamokslą apie Gyvenimo Duoną, autorius nukelia savo klausytojus ten (plg. 6,59) ir vėl seka sinoptine tradicija vaizduodamas duonos ir žuvies padauginimą pakrantėje netoli Kafarnaumo (plg. 6,1-15). Iš trijų ženklų, įvykdytų Galilėjoje, du yra maisto padauginimai (vestuvės Kanoje ir padauginimas netoli Kafarnaumo), o vienas yra pagydimas, kuris apima tiek Kaną, tiek Kafarnaumą.

Antrasis kontekstas, kuriame ketvirtojoje Evangelijoje figūruoja Galilėja, yra diskusijos apie pranašo kilmę. Jėzus yra tas, apie kurį *rašė pranašai*, nors jis yra iš Nazareto (plg. 1,45). Jo kilmės paradoksas yra pabrėžiamas jam esant Jeruzalėje: *...joks pranašas nebuvo kilęs iš Galilėjos* (7,52). Nors Jėzus įrodė savo kilmę ir savo pranašišką

¹¹ Stanley, 224.

vaidmenį, jam esant Galilėjoje, buvo pareikšta: *pranašas negerbiamas savo tėviškėje* (4,44).

Nors ketvirtojoje Evangelijoje Jėzus daug keliauja, ypač į Jeruzalę per šventes, ketvirtajame skyriuje yra įdomi dinamika. Jėzaus grįžimas į Galilėją iš Judėjos ir Samarijos yra pakartojamas (plg. 4,3,43,47,54). Netgi yra priežastinis ryšys, sugrįžus iš Jeruzalės ...*galilėjiečiai pagarbiai jį priėmė, nes buvo matę jo darbus per šventes Jeruzalėje; mat ir jie buvo nukeliavę į tas šventes* (4,45). Tai yra ypatingai pozityvus galilėjiečių atvaizdavimas; ne daug žmonių grupių bet kuriuose Evangelijos pasakojimuose yra vaizduojamos kaip *pagarbiai priėmusios Jėzų* (NJB). Jono teiginys pažymi atvirumą Jėzui ir jo iš galilėjiečių, kurie buvo uolūs žydai, kadangi jie atliko piligriminę kelionę į Šventyklą.

Nepaisant to, kai Jėzus moko apie Gyvybės Duoną, ...*nemaža mokinių pasitraukė ir daugiau su juo nebevaikščiojo* (6,66). Vis dėlto galilėjiečių netikėjimas nebuvo toks stiprus kaip judėjų neapykanta: *Jis nenorėjo eiti Judėjon, nes žydai jo tykojo nužudyti* (7,1). Išsiaiškinęs Jėzaus pasitraukimą į Galilėją ir neėjimą drauge su kitais į Jeruzalę į palapinių šventę (7,8), autorius leidžia suprasti Jėzaus žmogaus priešinimąsi eiti į Jeruzalę, kur žmonės *manęs nekenčia* (7,7), ir patirti viską, ką žino jį ten laukiant. Ketvirtosios Evangelijos redaktoriai yra per daug santūrūs, kad įdėtų į Jėzaus lūpas kokius neformalius teiginius. Jų stilius nėra toks pat, kaip sinoptikų, kurie atskleidžia net Jėzaus maldą. Vis dėlto, skaitytojas neturėtų ignoruoti Jono įžvalgą apie širdį veriančią Jėzaus paskutinę kelionę iš Galilėjos saugumo į Jeruzalės konfrontaciją, kelionę, kurią Jėzus atliko vienas.

Paskutiniame Jono Evangelijos skyriuje prisikėlęs Jėzus grįžta į Galilėją ir ten, prie ežero krantų, vietoje, kuri taip aiškiai figūruoja sinoptikų, tarnystės ir mokinių pašaukimo Galilėjoje atvaizdavime, Jėzus susitinka savo

artimiausius draugus.¹² Pasakojimų tema yra mokytojo sekimas; jų aplinka yra valgymas su stebuklo atspalviu, kitu *padauginimu*. Jėzus savo tarnystę pradeda puotavimu Galilėjos Kanoje, savo motinos ir mokinių draugijoje (plg. 2,1-2). Lemiamas tarnystės Galilėjoje momentas atėjo Kafarnaume, kai jis savo mokiniams ir minioms pasakė apie visišką savęs atidavimą. Daugelis tada jį paliko. Evangelistas vaizduoja Jėzų Galilėjoje susitinkantį tuos draugus, kurie *neišėjo*. Jo žemiška tarnystė baigiama pusryčiais, kuriuos jis pats jiems paruošė.

* * *

Taigi keturių kanoniškų Evangelijų pasakojimai apeina visą ratą: pradžia ir pabaiga ant ežero, kuris buvo natūralus Palestinos judaizmo šiaurinės provincijos centras, krantų. Kiekviena Evangelinė bendruomenė turėjo savo atsiminimus apie Galilėją ir tai, kas ten įvyko: kaip Jėzus susijęs su vieta ir jos gyventojais, kaip ten buvo surinkti mokiniai, kaip galilėjiečiai atsakė į Gerąją Naująją. Kiekviena bendruomenė savaip sujungė savo prisiminimus pagal savo kultūrinę aplinką ir teologinę atmintį. Morkus prisiminė vietas ir jų simbolizmą. Matas pabrėžė gyvenimo detales kaip Jėzaus pamokslų medžiagą. Lukui *paprasti paprastos* Galilėjos žmonės buvo Jėzaus pribloškiančios ir viską keičiančių vertybių sistemos objektais. Ketvirtojoje Evangelijoje Galilėja buvo Jėzaus ir jo mokinių namais, sąlyginės ramybės vieta jam, kur jis pastoviai sugrįždavo savo žemiško gyvenimo laikotarpyje ir kur jis buvo pastebėtas savo naujame gyvenime. Visiems šiems evangelistams Galilėja buvo tam tikru atžvilgiu neatskiriama nuo žinios, kurią jie gavo.

¹² Freyene, 121-122, 128; Michele Morgan, /Les Deplacements de Jesus/. Le Monde de la Bible 53 (mars/avril 1988), 8.

KETVIRTAS SKYRIUS

KRIKŠČIONYS,
BESIMELDŽIANTYS GALILĖJOJE

Galilėja yra ypatinga krikščionims vieta. Ar jie būtų ją aplankę asmeniškai, ar įvertino ją iš toli, dėmesys žemiško gyvenimo fizinei ir kultūrinei aplinkai įgalino Jėzaus sekėjus suprasti daugelį jo gyvenimo ir žinios aspektų. Savo kukliu, netgi prozaišku grožiu Galilėja prabyla į krikščionių tikėjimo dvasią. Kadangi ji buvo išrinkta gyvenamąja vieta didesnei Įsikūnijusio Žodžio žmogiško gyvenimo daliai, Galilėja yra ypatinga krikščionių maldos vieta, tai yra susitikimo su Jėzumi ir per jį su Dievu, kurį jis pristatė žmonijai kaip *Tėvą*, vieta.

Krikščionių pamaldume visuomet buvo sutarimas dėl *vietos ir jos poveikio*¹. Per visą istoriją Bažnyčia siekė išlaikyti atsargią pusiausvyrą tarp religinės patirties transcendentinių ir imanentinių aspektų. Ji taip pat stengėsi išaiškinti savo požiūrį į kraštą, kuris yra šventas tiek judaizmui, jos tikėjimo protėviui, tiek ir dėl Jėzaus gyvenimo - pačiai krikščionybei. Netgi trijų ar daugiau amžių bėgyje, kai krikščionių imperija kontroliavo teritoriją, vadinamą *Palestina Secunda*, keletas Bažnyčios Tėvų atkakliai tvirtino Jėzaus išskirtinumą ir Bažnyčios visuo-

¹ Žiūrėkite Harvey D. Egan, "Christian Apophatic and Kataphatic Mysticism." *Theological Studies* 39:3 (September 1978): 399-428.

tinumą.² Taigi regionas, vadinamas *Šventąja Žeme*, buvo atitinkamai reliatyvizuotas. Tai ypatinga vieta visų pirma dėl jos sąsajų su švenčiausiu iš žmonių ir antra dėl maldos ir meilės, kuri liudija apie ypatingas šio regiono vietas per amžius.

Šv. Grigaliaus Nysiečio raštuose randamas vyraujantis Bažnyčios nusistatymas.

Didi pagarba priklauso vietoms, paliestoms *dieviško prisilietimo*, tai yra įsikūnijimo. Pritaikant principą iš žydų misticismo: *tas, kuris liečia, yra paliestas* - šis tvirtinimas įgauna ypatingą prasmę. Tikintysis turi siekti Dievo per jo realaus gyvenimo žemėje pėdsakus. Tos vietos, kur šie pėdsakai pasirodo, nėra garbinamos, tačiau jos yra pažįstamos kaip gyvo kontakto su pačiumi Jėzumi priemonės. Be to, jų pirminis reikšmingumas per amžius augo todėl, kad ten maldėsi ir garbino kartos. Jos nėra muziejai, bet scenos garbinimo ir garbinimui, kur yra patvirtinama dvasinė tikinčiųjų vienybė su visais tais, kurie gyveno praėjusiais amžiais.³

Kokia reikšminga bebūtų mitologija, kylanti iš žemės, per šimtmečius vadintos šventa, vieta negali reikšti daugiau nei aplinką.⁴ Tai negali būti padidinta iki absoliutumo, nei sumenkinta iki fikcijos. Jėzaus sekėjai turi būti vedami Jėzaus paties nusistatymo savo tėviškės atžvilgiu apskritai, o Galilėjos ypač. Jėzus tarnavo jos žmonėms, jis mokė dieviškų realijų įvaizdžiais, paimtais iš jos kasdieninio gyvenimo, ir jis paliko Galilėją. Daugelis pirmųjų jo mokinių pasekė jo pėdomis. Vienintelis Absoliutas buvo ir liko Dievo - Tėvo - valia.

² P. W. L. Walker, *Holy City, Holy Places? Christian Attitudes to Jerusalem and the Holy Land in the Fourth Century*. London: Oxford University Press, 1990, passim.

³ W. Davies, *The Gospel and the Land: Early Christianity and Jewish Territorial Doctrine*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1975, 368, n.6, citata iš Migne, *Patrologia Graeca*, 46:1009-16.

⁴ David M. Stanley, *Jesus and Gethsemane: The Early Church Reflects on the Suffering of Jesus*. New York: Paulist, 1980, 20-21, citata iš R. A. F. McKenzie, *Faith and History in the Old Testament*, Minneapolis, 1963, 63-4.

Galilėja vis dar patraukli krikščionims taip stipriai, kad daugelis iš jų amžiams bėgant, stengėsi atsakyti į pašaukimą išvykti ten, *paliesti ir būti paliestiems* šios vietos ir jos paprasto skelbimo, kuris pasiekia Jėzaus sekėjų jausmus, protus ir širdis.⁵

Daugelis šiuolaikinių Galilėjos piligrimų yra žmonės, turintys tvirtus Šventojo Rašto, ypač Naujojo Testamento pagrindus. Jų piligrimystė didžiąja dalimi yra Jėzaus veikimo vietų ieškojimas, kurios formuoja jų maldos pagrindą ir jų veiklos akstiną. Jie siekia išvalgų ir paaikškinimų apie Jėzaus gyvenimą ir jo mokymą. Jie trokšta sutikti savo Viešpatį *nauju* būdu, ne paprastoje situacijoje. Jie siekia pagilinti santykius su juo.

* * *

Bendras krikščioniškos maldos apibūdinimas yra *proto ir širdies pakėlimas į Dievą*. Taigi malda yra suprantama kaip aktyvaus savęs atvėrimo trims Dieviškiems asmenims dispozicija, dėmesingumas ir imlumas iš visų santykių didingiausiems, kurie visuomet yra inicijuojami Švenčiausiojo. Tie krikščionys, kurie atsako į pašaukimą būti piligrimais, Galilėjoje susijungia vienoje maldos išraiškoje, reikalaujančioje pastangų, ir keliauja į šventą vietą. Šie žmonės paprastai yra vedami, kaip ir visi klasikiniai pilgrimai, troškimo priartėti prie Dievo.

Tarp įkūrėjo vietos (šie gamtos ir kultūrinio peizažo bruožai laikomi tinkamais išreikštam pavyzdžiui) egzistuoja nemaža tarpusavio ryšių, kurie kartu sudaro žinią apie pagrindines religinės sistemos vertybes. Piligrimas, kelionės metu vis labiau apsupamas šventų simbolių, negali sąmoningai suvokti daugiau nei žinios dalelę, tačiau per jos simbolinių išraiškų kartojimą, o kartais per jų gyvumą, jis labiau gali įsivaizduoti ir suprasti kultūriškai apibrėžtą **Kūrėjo** ir asme-

⁵ Apie kai kurias priežastis, dėl kurių daugelis šiuolaikinių piligrimų pasirenka Galilėją maldos vieta, žiūrėkite 1 skyriaus 3 išnašą.

nų, pavaizduotų kaip esančių artimame santykiyje su juo, ar tai būtų meilė, ar neapykanta, ar ištikimybė, ar baimė, patirtį.⁶

Charakteringa daugelio šiuolaikinių piligrimų savybė yra ta, kad jie apdovanoti maldos, orientuotos į Šventąjį Raštą ir kartu kontempliatyvios, stiliumi. Jie buvo suformuoti nusistatymų, išreikštų Vatikano II Susirinkime: visi krikščionys yra *pašaukti* „į krikščioniškojo gyvenimo pilnatvę, į meilės tobulumą“ ir kad jų svarbiausias įkvėpėjas yra Jėzus Kristus, kurio gyvenimas ir mokymas yra išdėstytas Naujajame Testamente.⁷ Tokie asmenys piligrimystės pagalba aktyviai paruošia save būti atidžiais ir atvirais Dievui ypatingoje geografinėje vietovėje. Toje išrinktoje vietoje, kur įsikūnijusio Žodžio didžiajai Paslapčiai teko patirti savo gyvenimo ir tarnystės dalį. Jie stengiasi įsitraukti, sutelkdami jausmus, taip pat vaizduotę bei protą ir atmintį į Dievišką veikimą laike ir erdvėje, žmonijos istorijoje ir jų asmeninėje istorijoje.

Daugelis žmonių, kurie jaučiasi pašaukti tapti piligrimais Galilėjoje tam, kad sustiprintų savo jausminius saitus su Viešpačiu, yra tie, kurių malda yra klasikinio dvasingumo terminologijoje labiau kontempliatyvi nei meditatyvinė. Nors jie veikia keliaudami į Galilėją, jie nėra *aktyvistai* savo dvasiniuose ieškojimuose. Jie atvyksta ne tiek pamatyti ar paliesti, ar netgi melstis. Greičiau jų malda yra *atviras nuoširdumas*: jie laukia, kad būtų atskleista ir kad būtų paliesti. Jie nebijo laukti; jie nebijo tylos. Piligrimas suvokia, kad, ir kaip visa kontempliatyvi malda, malonė yra laukime: tylą laukiant yra

⁶ V. and E. Turner, *Image and Pilgrimage in Christian Culture: Anthropological Perspectives*. Oxford: Blackwell, 1978, 10-11.

⁷ Pavyzdžiui, žiūrėkite: Dogminė konstitucija apie Bažnyčią, *40, *43; Dogminė konstitucija apie Apreiškimą, *21, Dekretas apie vienuolių gyvenimo atnaujinimą, *2, *4. Vatican Council 11: *The Conciliar Documents*. Ed. Austin Flannery. Collegeville, MN: Liturgical Press, 1975.

tokia galinga ir tokia apreiškianti kaip *ižvalga* ar *palietimas*⁸.

Krikščionims, apdovanotiems kontempliatyviu santykiu su Evangelijų Jėzumi, aistringas troškimas yra konkretizuojamas savanoriška pastanga keliauti į Galilėją. Asmuo siekia priartėti ir sužinoti daugiau apie Jėzų labai konkrečiame lygmenyje: *kvėpuoti oru, matyti, ką matė Jėzus, ir jausti, ką jautė jis*; tai yra būti paveiktam kai kurių tų pačių išorinių stimulų, kurie pasiekdavo Jėzaus jusles.

Siekimas melstis Galilėjoje tokiam asmeniui yra savotiška troškimo forma būti arčiau to, kuris yra mylimas. Tokios maldos prigimtis yra emocinė ir kontempliatyvi. Kai mes mylime ką nors, mes trokštame sužinoti apie jo ar jos kilmę, vietas, kurios buvo jiems svarbios tiek neigatyviai, tiek pozityviai. Mes suvokiame, kad kiekvienas žmogus turi neapibrėžiamą, netgi akivaizdų santykį su geografine vietoje, kuri yra jo formavimosi metų dalimi, arba su vietomis, kuriose jis išsirinko praleisti didžiąją savo gyvenimo dalį. Mes džiaugiamės žinodami iš *pirmų lūpų* kaip tie, kuriuos mes mylime, gyveno, ką jie matė ir jautė prieš mums susipažįstant. Mes siekiame pasidalinti patirtimi, kiek tai yra įmanoma. Pripažindami, kad Galilėja buvo pasirinkta Jėzaus tarnystei ir kad pasirinkimas daug atskleidžia apie asmenis, mylintys piligrimai siekia suprasti, ką tas pasirinkimas atskleidžia apie tą mylimąjį.

Per juntamą artumą Jėzaus gyvenimui, kurį Galilėja primena netgi po jo gyvenimo čia praslinkus dviems tūkstančiams metų, mokinys yra kviečiamas į giliausią Viešpaties pajautimą: į paties Jėzaus emocinį gyvenimą. Nazaretas ir jo apylinkės, taip pat ir Kafarnaumas bei jo aplinka buvo vietovės, kurias Jėzus pasirinko gyventi.

⁸ Žiūrėkite Robert L. Wild, *Waiting for the Presence: Spirituality of Pilgrimage to the Holy Land*. Jerusalem: Franciscan Printing Press, 1988.

Galima būtų daryti prielaidą, kad Jėzus dalinosi žmogiška ir netgi fiziška, nors galbūt neišsakyta, santykių su savo gimtine patirtimi. Žmogaus tėviškė yra vieta, kurios topografinis veidas yra gerai žinomas ir kurios gyvenimas ir nuotaikos giliai rezonuoja jo viduje. Žmogui nebūtina ypatingai mėgti vietą, kurioje jis ar ji praleidžia didžiąją savo laiko dalį, kad pripažintų jos poveikį gyvenimui ar suvoktų jos įtaką. Tai paprasčiausiai *namai*, ypatinga aplinka, turinti visą spektrą antrinių reikšmių. Pažinti Galilėją reiškia pasidalinti šiuo labai giliu, dažnai laikomu savaime suprantamu dalyku, Įsikūnijusio Žodžio gyvenimo aspektu.

Traukiami aistringų žinių troškimo, piligrimai atvyksta *pabūti su Jėzumi* ypatingu būdu, kuris apima visas kasdieninio gyvenimo detales. Jų dispozicijoje yra paruoštas atvirumas, kuris kviečia ir leidžia kraštui palengvinti vaizduotės pastangas padaryti sau prieinamą jų Viešpaties natūralią istorinę aplinką. Viešinčiųjų Galilėjoje asketizmas tokiu būdu yra susikoncentravimas į vaizdus, garsus, kvapus, ir dar daugiau, į spontaniškus susitikimus, kurie gali atskleisti Jėzaus gyvenimą ir misiją praėjus amžiams. Matymas ir jutimas, kuris iškyla iš tokio asketizmo, piligrimo širdžiai padaro Jėzaus gyvenimą aiškesnį.

Tokia tad yra jausminė motyvacija, kuri veda daugelį krikščionių į tas Galilėjos vietas, kuriose Jėzus pasirinko gyventi. Nors amžiams bėgant ten buvo kai kurių pasikeitimų - žemės drebėjimų ar erozijų, tačiau vis dar galima identifikuoti tuos horizontus, kuriuos Jėzus turėjo žinoti. Piligrimas gali patirti šiek tiek atgrasų vietinį klimatą: sunkus ir drėgnas vasaros karštis kepina Tarpeklio slėnyje, kur yra ežeras, kai tuo tarpu kaimai įsikūrę puikioje žemėje. Karščio migla išryškina išdegintų geltonų, auksinių ir rudų kalvų šlaitų peizažą. Žiemą miglos nudažo peizažą mėlyna, žalia ir pilka spalva; žemai esantys laukai ir keliai yra užgožiami lipniu geltonu purvu, žmogus gali būti paveiktas oro slėgio virš ir žemiau jūros lygio

skirtumais, kai jis keliauja nuo ežero ar Jordano upės į supančius kalnus ar plynaukštes. Jis gali pasakyti: *Tai yra horizontas, kurį Jėzus tikriausiai matė arba Jėzus galėjo tai jausti.*

Jėzaus tėviškės lankymas tokiu būdu yra jausminis susitikimas su juo. Žmogus keliauja, mato ir jaučia tam, kad būtų arčiau Asmens, kuris pasirinko šią vietą savo gyvenimui ir tarnystei. Tačiau žmogus nesustoja matęs. Piligrimas turi judėti toliau, klausytis krašto, likti jame ir galų gale *absorbuoti* vietą būdamas dėmesingas mažiausiai juntamai detalei, kurios pagalba Viešpats gali save atskleisti. Piligrimas pripažįsta sakramentinę savybę Galilėjoje. Ši vieta lieka religiniu ženklu, kuris apreiškia paslėptą tikrovę, šiuo atveju ženklas atskleidžia kai kurias Jėzaus žemiško gyvenimo detales.

Tokia malda būnant vietovėje, kurioje gyveno Jėzus, yra malda, kuri stiprina asmens santykį, jo ryšius su juo. Tai yra *medžiaga* draugystei, vienybei ir meilei. Pažinoti kito buvusio gyvenimo vietą tai reiškia suprasti širdimi to mylimo esamą tikrovę.⁹ Jausminio ryšio malda žmogų gali nuvesti į Galilėją arba ten ji turi būti suvokta. Kada ir kaip pasirinkta malda Galilėjoje pagilina žmogaus įžvalgas ir supratimą - kenozės jėgą - apie įsikūnijusį Žodį?

* * *

Pabrėžti daugelio Galilėjos piligrimų maldos kontempliatyvią ir emocinę dimensijas nereikia ignoruoti tokios maldos praktinių aspektų. Šiai maldai yra pagalbinės trajektorijos, kurių ji dažnai imasi.

Kontempliatyvaus piligrimo pasiruošimo reikmės turi būti papildytos praktiniu planavimu ir įgyvendinimu. Tokiam piligrimui reikia suplanuoti maršrutą, kuris suteiktų galimybę aplankyti ypatingas Evangelijos vietas ir gamtą. Kelionės planas taip pat turėtų leisti tam tikrą

⁹ Stanley, 38-52.

spontaniškumo laipsnį. *Ekskursinis* susipažinimas, kuris gresia trumpalaikių pažintinių išpūdžių dominavimu, nėra naudingas kontempliatyviam piligrimui.¹⁰

Viena krikščionių maldos interpretacija, kuri gali būti naudinga, yra Ignaco Lojolos naudojama *vietos kompozicija*. Rašydamas tiems, kurie greičiausiai negalės būti piligrimais Šventojoje Žemėje, Ignacas skatino *geografinės vietos, kur objektas yra, tai, ką mes norime apmąstyti, mintinį atvaizdavimą*.¹¹ Kitaip sakant, Ignacas matė Jėzaus veiklos vietos vertę asmeniui, kuris trokšta Viešpaties vertybių ir elgsenos gilesnio pažinimo. Asmuo įsivaizduoja vietovę, o ji suteikia gyvybę veiksams, kurie vyko joje. Asmuo apmąsto konkrečias situacijas, į kurias reagavo Jėzus, susikoncentruodamas kaip galima tiksliau į jo atsakymo motyvacijos būdą. Galilėjos piligrimui vieta yra *ten*, kur Jėzus tikrai buvo, vieta yra jau *sukomponuota* ir pristatyta jam visoje jos jutiminėje pilnybėje. Lieka tik mąstyti apie Viešpatį ir tai išgyventi.

Turint prieš akis Jėzaus gyvenimą ir veiklą, natūralus Galilėjos gyvenimas leidžia piligrimui geriau pažinti išganyimo kelią. Lankant kurią nors evangelijų vietą,

¹⁰ Iš patirties aš siūlyčiau, kad geriausias keliavimo būdas kontempliatyviu piligrimui yra su nedideliu panašių (suderinamų) žmonių grupe, kuri galėtų keliauti automobiliu ar miniautobusiuku pagal jų nuosavą tvarkaraštį ir aplankyti tas šventas vietas bei gamtos kampelius, kuriuose yra pasiekiamos laiko erozijai nepaklūstančios Galilėjos vietovės.

¹¹ /Dvasinėse pratybose/ Ignacas rašo: /...(protinis) įsivaizdavimas leis matyti vaizduotėje materialią vietą, kur yra objektas, apie kurį noriu mąstyti... pavyzdžiui, šventykla arba kalnas, kur Jėzus ar jo Motina yra... (The Spiritual Exercises of Saint Ignatius: A New Translation Based on Studies in the Language of the Autograph. Ed. Louis J. Puhl. Chicago: Loyola University Press, 1951, 25,n.45). Puhl pastaba apie šį klausimą sako: Akivaizdžiai frazė reiškia /Vietos įsivaizdavimas, matant ją vaizduotėje/(170-171).

Taip pat žiūrėkite David Hassle, *Radical Prayer: Creating a Welcome for God, Ourselves, Other People and the World*. New York: Paulist, 1983, 3 skyrius: /The Prayer of Christ's Memories: Finding the /Real/ Christ/.

naudinga perskaityti su tuo susijusią evangelijos ištrauką, ypač atkreipiant dėmesį į veiksmažodžius, - Jėzaus veiksmus - ir prieveiksmius - tų veiksmų būdą. Ką Jėzus darė? Kaip jis tai darė? Visai galimas dalykas, kad tik vienas kuris įvykis ar Jėzaus veiksmas išsiskirs ištraukoje. Jeigu mąstytojas ilgai tai svarstys savo širdyje, Jėzaus paskelbtos tiesos atras ypatingą atgarsį jo sieloje. Jėzaus mokslo naujoji šviesa padės geriau pažinti ir pamilti Jėzaus duotąsias vertybes. Jos taps išrėžtos širdyje ir skatins žmogų elgtis, kaip elgėsi Dievas savo žemiškame gyvenime.¹²

Kitas galingas maldos būdas Galilėjoje yra malda keliaujant: *kontempliatyvus ėjimas* arba *kontempliatyvus važiavimas*. Pirma kelionė per naujus horizontus ir vaizdus paprastai yra praleidžiama atpažįstant vietas, randant jos ryškius bruožus ir susiejant ją su likusiais vieto-vaizdžiais ar Evangelijų ištraukomis. Jeigu įmanoma, yra stipri patirtis sugrįžti į kraštą dar kartą ir keliauti per jį tyloje, leidžiant kalbėti kraštui, suvienijant save su Jėzumi, kuris keliavo *po visą Galilėją* (Mk 1,39).

Turi būti prisimenama, kad ne visos maldos kalbamos tyloje ar vienatvėje. Taip pat yra malda minioje: malda su visa bendruomene.

Viduriniuose Rytuose, tokiam mieste kaip Nazaretas ar mažesniame kaimelyje, galima stebėti to krašto kultūrą. Kai kurie kultūriniai dalykai gali būti nesuderinami, turint galvoje Jėzaus laikų kultūrą, tačiau tik šio krašto žmonės yra artimiausi Jėzaus etniniai *palikuonys*, artimi jam savo mąstymu ir elgsena. Semitų kilmės vietinių žmonių veiduose dar galima pamatyti, kad ir kaip iškreiptą, atvaizdą žmonių, kurių gyvenimai, nesėkmės ir triumfai pripildė Evangelijų puslapius. Šie žmonės, per tūkstantmečius suformuoti Galilėjoje, atsikartoja aidu ir atspindi moteris ir vyrus, kuriuos mes žinome iš

¹² Aš esu dėkinga savo kolegai Paulo Molinari, SJ, už išmokymą šios maldos galios, taip pat už jo paprastą, nemoralizuotą, neteologizuotą pasidalinimą mažose grupelėse.

Evangelijų, o susitikimas su jais netgi paprastame par-duotuvės sandėlyje yra kaip mėgstamo muzikinio kūrinio dažnai kartojamo refreno atpažinimas. Susitikimo malda su visu savo spontaniškumu yra nuostabus būdas susitikti Jėzų Galilėjoje ir leisti jam paliesti žmogaus širdį tokiu būdu, kuris transformuoja žmogaus misiją vardan jo.

* * *

Kaip ir visos maldos, piligrimo malda Galilėjoje susiduria su eile trukdymų ir deformavimų, ypatingai su nostalgia ir sentimentalumu.

Maldai Galilėjoje negali būti leista išsigimti į neoromantinę ekskursiją, pastangą gyventi tam tikroje vietoje ir tam tikroje eroje arba įsivaizduoti vieną iš jų kaip matą. Erdvinis sugrįžimas į Jėzaus kraštą negali būti laikinas sugrįžimas; ten nėra *“auksinės praeities”*. Savo prisikėlimu ir dangun žengimu Jėzus įžengė į *visiškai beprecedentinę egzistenciją*. Kaip kanoniškos Evangelijos nėra orientuotos į praeitį, taip kontempliatyvus krikščionis negali bandyti atstatyti idilišką *evangelinį laikotarpį*.

Dėl to, kad *Galilėjos malda* yra kontempliatyvi ir emociinė, ji taip pat yra ir misionieriška. Jėzaus tėviškės lankymas yra susitikimas su juo: žmogus keliauja, mato ir jaučia tam, kad būtų arčiau Asmens, kuris pasirinko šią vietą savo gyvenimui ir tarnystei. Kontempliatyvus atidumas jutiminėms detalėms, per kurias Viešpats gali atskleisti save, niekada negali būti nukreiptas saldžiam dvasios pasimėgavimui; jo tikslas yra suvokti ir įvertinti Jėzaus misiją konkretesniu būdu. Žmogus apmąsto vietą ne dėl jos pačios, bet dėl to, ką ji atskleidžia apie Jėzaus Kristaus veiksmus, atliktus jos scenoje. Kaip Galilėjoje buvo Jėzaus pašaukti ir suformuoti Jėzaus mokiniai pirmajame amžiuje, taip yra pašaukti žmonės kiekvienoje epochoje, kad *jie būtų kartu su juo ir kad galėtų siųsti juos* (Mk 3,14). Galilėja, kaip vietovė, yra priemonė, kurios

dėka mokiniai gali įgyti didesnių išvalgų apie Jėzaus mokymo prasmę ir jo įtaką žmogaus gyvenimui ir jo sprendimams.

Žmogus įgyja naujų išvalgų apie Jėzaus kvietimą apaštalauti, kai sužino, pavyzdžiui, kad geriausia žvejyba Galilėjos ežere yra žiemos ir nakties metu. Sinoptinė istorija apie žvejų pašaukimą būti mokiniiais galėjo lengvai atsirasti, kai šie vyrai buvo sušalę ir liūdni, nuvargę ir alkani, o galbūt ir netekę vilties. Galbūt tai yra alinančio vasaros karščio Galilėjoje patirtis, kuri moko piligrimą apie Jėzaus buvimą kitiems: jo atsakymas minioms, jo vaikščiojimas iš kaimo į kaimą, ir jo raginimų *paduoti taurę vandens ar nueiti papildomą mylią* (plg. Mt 10,42; Mk 9,41; Mt 5,41) prasmė.

Tokių egzistencinių Jėzaus tarnystės aplinkos realijų pažinimas veda žmogų toliau už įprastų maldingumo formų į nepakartojamą Dievo tapimo žmogumi ir žmogaus gyvenimo prasmės supratimą. Galilėjoje ypatingai gyvu būdu mąstantis krikščionis susiduria su daugybe naujų išgyvenimų apie Jėzų.

Kaip paties Jėzaus misija Galilėjoje, taip ir krikščionio misija yra ta, kad palaikytų glaudžią vienybę su Dieviškuoju Tėvu, kuris yra būtina preliudija *išbandymui* ir skausmo *valandai*, kai žmogus susidurs su tamsos jėgomis, veikiančiomis pasaulyje.

Trumpai tariant, Galilėja niekada negali būti daugiau nei vieta; ji negali būti absoliuti. Nėra jokio įrodymo, kad Jėzus buvo ypatingu būdu įtakojamas savo tėviškės aplinkos. Greičiau jis tarnavo savo tėviškės žmonėms ir jis matė joje įvaizdžius, kurie atspindi jo Tėvą; po to jis paliko Galilėją. Jėzui, kaip ir jo sekėjams, vieta liko paprasčiausiai vieta. Ji yra reliatyvi; vienintelis Absolutas yra Tėvo valia, valia tobulai įvykdyta Jo Mylimojo Sūnaus Asmenyje. Taigi malda Galilėjoje niekada nėra paibaiga savyje. Tokia malda yra, kad ir koks menkas, bet dalinimasis vienu žmogiško Viešpaties patyrimo aspektu tam, kad giliausiu būdu būtų galima pasidalinti tą vidinį

jo širdies apsisprendimą, kuris nukreipė jį į visišką savęs atidavimą.

* * *

Malda Galilėjoje yra norom nenorom įsikūnijanti. Ją saisto visi: laiko, erdvės ir individualybės apribojimai. Egzistuoja šios maldos nuotaikos ir moduliacijos, kurios gali būti patirtos kaip procesas, turintis aiškias pakopas arba kaip įžvalgų ir jausmų mišinys.

Susidūrimas su Galilėja pirmąjį kartą paprastai sukelia betarpišką džiaugsmo ir nuostabos reakciją: *Jėzus buvo čia. Žmogus mato ir jaučia tai, ką matė ir jautė jis, kai buvo čia. Širdis kalba širdžiai. Nauji vaizdai sukelia antplūdį naujų įžvalgų, o vaizduotė yra aktyvi pagalbininkė maldai. Evangelijos gimė gyvoje aplinkoje ir semtinėje vietinių žmonių kultūroje. Mums, atėjusiems iš technologinių visuomenių, kaimo vaizdai perduoda gyvą žinią iš praeities. Mums, atėjusiems iš kraštų, kurie turi ribotus kontaktus su Viduriniaisiais Rytai, Viduržemio krašto rūbai, namai ir maistas byloja per visus Evangelijų pasakojimus.*

Tačiau kartais iškyla ir kitas klausimas: kodėl ši vieta skiriasi nuo kitų vietų? Galilėja turi savo žavesį, tačiau jos peizažas nėra pats imponantiškiausias pasaulyje: jos visuomenė pasaulio scenoje turėjo nedidelę įtaką. Ar tikrai čia gyveno Dievo Sūnus? Kas pasiliko iš to gyvenimo, iš Jėzaus misijos? Žiūrint retrospektyviai, Galilėja turėjo pakilų istorijos momentą, tačiau šis momentas nebuvo nei visuotinai pripažintas, nei ilgai trunkantis. Savęs kaip piligrimo suvokimas yra vienas iš prisiartinimo prie Įsikūnijimo tikrovės elementų, nuostabą kelias suvokimas, kad žmogiškai Dieviškas planas atrodo neįmanomas. Kai žmogus atlieka visus kasdieninio gyvenimo veiksmus tinkamai, Įsikūnijusio Žodžio imanentiškumas tampa aukščiausiu kvietimu tikėti.

Tačiau pastebimi ir kiti dalykai. Visur aplink yra Jėzaus gyvenimo atmetimo ženklų: jo pasaulėžiūros ir jo

mokymo nepriėmimas. Šiuolaikiniam piligrimui, turinčiam menkiausią istorijos supratimą, Jėzaus kraštas yra išraižytas gamtos erozijos ir teršimo nelaimėmis kraštas; žmonių politinių ir socialinių kontraversijų tragedijomis nusėtas žemės lopinėlis. Galbūt skaudžiausia čia yra religinė nesantaika, kartais skatinama net krikščionybės. Paprastai kiekvienas Šventąją Žemę lankantis piligrimas trokšta pasisekimo ar nemirtingumo ženklų, krikščioniško dvasingumo transcendencinių aspektų saugumo.

Kaip ir visa dvasinė tikra patirtis Galilėjos maldos dilema yra išsprendžiama tik Dieviška iniciatyva; šios malonės dėka, kuri įgalina žmogų priimti paslaptį, šiuo atveju įsikūnijimo mažumo paslėptumo paslaptį, kuri atsispindi pačios Galilėjos mažume ir paslėptume atvira širdimi kaip Dievo veikimo ženklą. Kaip Jėzaus gyvenimo, mirties ir prisikėlimo paslaptis naujai apibrėžia *pasisekimą*, taip Galilėja perorientuoja „švento“ laiko ir „šventos erdvės“ bendrą supratimą. Visos žemiškos kategorijos yra reliatyvios. Kaip pirmieji mokiniai, mes matome ne didybę, o *tik vieną Jėzų* (Mt 17,8), įsikūnijusį Dievą, atsiųstą Tėvo. Ir mūsų matymas yra Dvasios dovana.

Taigi daugelio pamaldžių krikščionių religinė patirtis Galilėjoje kartu suvienija pritarimą, kad Jėzus *tikrai čia buvo*, ir vidinę *pagarbios baimės* dispoziciją. Žmogus akis į akį susiduria su jo įkūnyto buvimo konkrečiose realijose - negatyviose ir pozityviose - Galilėjos pasaulio ir pasaulio šalia jos, į kurį žmogus yra siunčiamas, paslaptimi. Piligrimui yra atskleistos dvi tiesos: malda - netgi piligriminės maldos pasireiškimas - yra dovana; ir malda yra kreipiama į kitą. Galilėjos malda yra visuotinis, liudijantis garbinimas ir tarnystė, kuri turi būti perduota kitiems.

BIBLIOGRAFIJA

- _____. *Le Monde de la Bible* 72 (septembre/octobre 1991).
- _____. *Votive Masses for the Shrines of the Custody of the Holy Land*. Vatican City: Polyglot Press, 1988.
- Adan-Bayewitz, David, and Isadore Perlman. "The Local Trade of Sepphoris in the Roman Period." *Israel Exploration Journal* 40:2-3 (1990): 153-72.
- Aharoni, Yohanan. *The Land of the Bible: A Historical Geography*. Trans. A. F. Rainey. London: Burns and Oates, 1967.
- Avi-Yonah, M. "The Development of the Roman Road System in Palestine." *Israel Exploration Journal* 1 (1950-51):54-60.
- _____. "The Foundation of Tiberias." *Israel Exploration Journal* 1 (1950-51): 160-69.
- Bagatti, Bellarmino. *The Church from the Circumcision: History and Archeology of the Judeo-Christians*. Trans. Eugene Hoade. *Studium Biblicum Franciscanum Collectio Minor* No. 2. Jerusalem: Franciscan Printing Press, 1971.
- _____. *The Church from the Gentiles in Palestine: History and Archeology*. Trans. Eugene Hoade. *Studium Biblicum Franciscanum Collectio Minor* No. 4. Jerusalem: Franciscan Printing Press, 1971.
- Bailey, Kenneth E. *Finding the Lost: Cultural Keys to Luke 15*. Concordia Scholarship Today. St. Louis: Concordia, 1992.
- _____. *Poet & Peasant and Through Peasant Eyes: A Literary-Cultural Approach to the Parables in Luke*. Combined Edition. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1983.
- Baly, Denis. *The Geography of the Bible*. Rev. Ed. New York: Harper and Row, 1974.
- Barr, James. "Abba Isn't Daddy." *Journal of Theological Studies* 39:1 (April 1988): 28-47.
- Bassler, Jouette, M. "The Galileans: A Neglected Factor in Johannine Community Research." *Catholic Biblical Quarterly* 43:2 (1981): 243-57.

- Batey, Richard A. " 'Is Not This the Carpenter?' " *New Testament Studies* 30 (1984): 249-58.
- _____. *Jesus and the Forgotten City: New Light on Sepphoris and the Urban World of Jesus*. Grand Rapids, MI: Baker Book House, 1991.
- _____. "Jesus and the Theatre." *New Testament Studies* 30 (1984): 563-74.
- _____. "Sepphoris: An Urban Portrait of Jesus." *Biblical Archaeology Review* 18:3 (May/June 1992): 50-63.
- Beitzel, Barry J. "The **Via Maris** in Literary and Cartographic Sources." *Biblical Archaeologist* 5:1 (June 1991): 65-75.
- Boelter, Francis W. "Sepphoris: Seat of the Galilean Sanhedrin." *Explor* 3:1 (Winter 1977): 36-43.
- Brown, Raymond E., Joseph A. Fitzmyer and Roland E. Murphy, eds. *The New Jerome Biblical Commentary*. London: Geoffrey Chapman, 1990.
- Bull, Robert J. "Caesarea Maritima: The Search for Herod's City." *Biblical Archaeology Review* 8:3 (May/June 1982): 24-41.
- Case, Shirley Jackson. "Jesus and Sepphoris." *Journal of Biblical Literature* 45 (1926): 14-22.
- Chacour, Elias, with David Hazard. *Blood Brothers*. Old Tappan, NJ: Chosen/Fleming H. Revell, 1984.
- _____, with Mary E. Jensen. *We Belong to the Land: One Man's Mission to Spread Peace in a Country of Conflict*. London: Marshall Pickering/Harper Collins, 1992.
- Corbo, V. "La Mini-synagogue de Magdala." *Le Monde de la Bible* 57 (janvie/ fevrier 1989): 15.
- D'Angelo, Mary Rose. "**Abba** and 'Father': Imperial Theology and the Jesus Traditions." *Journal of Biblical Literature* 111:4 (1992): 611-30.
- Davies, J. G. *Pilgrimage Yesterday and Today: Why? Where? How?* London: SCM Press, 1988.
- Davies, W. D. *The Gospel and the Land: Early Christianity and Jewish Territorial Doctrine*. Berkeley: University of California Press, 1974.
- Dudman, Helga, with Elisheva Ballhorn. *Tiberias*. Jerusalem: Carta, 1992.
- Edwards, Douglas R. "First Century Urban/Rural Relations in Lower Galilee: Exploring the Archeological and Literary Evidence." In *Society of Biblical Literature Seminar Papers* 1988. Ed. D. Lull, Atlanta: Scholars Press, 1988: 169-81.

- Egan, Harvey D. "Christian Apophatic and Kataphatic Mysticism." *Theological Studies* 39:3 (September 1978): 399-426.
- Elliott-Binns, L. E. *Galilean Christianity*. Chicago: Allenson, 1956.
- Fiensy, David A. *The Social History of Palestine in the Herodian Period: The Land Is Mine*. Vol. 20, Studies in the Bible and Early Christianity. Lewiston/Queenston/Lampeter: Edwin Mellon, 1991.
- Filson, Floyd V. "The Significance of the Early House Churches." *Journal of Biblical Literature* 58 (1939): 105-12.
- Fitzmyer, Joseph A. "The Languages of Palestine in the First Century A. D." *Catholic Biblical Quarterly* 32 (1970): 501-31.
- Flannery, Austin, ed. *Vatican Council II: The Conciliar and Post Conciliar Documents*. Collegeville, MN: Liturgical Press, 1975.
- Foerster, Gideon. "Les synagogues de la periode du second Temple." *Le Monde de la Bible* 57 (janvier/fevrier 1989): 9-14.
- Folda, Jaroslav. "The Church of Saint Anne." *Biblical Archaeologist* 5:1 (June 1991): 88-96.
- Freyne, Sean. *Galilee from Alexander the Great to Hadrian 323 B. C. E. to 135 C.E.: A Study of Second Temple Judaism*. Wilmington, DE: Michael Glazier/Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 1980.
- _____. *Galilee, Jesus and the Gospels: Literary Approaches and Historical Investigations*. Dublin: Gill and Macmillan, 1988.
- Furfey, Paul Hanley. "Christ as **Tekton**." *Catholic Biblical Quarterly* 17 (April 1955): 324-35.
- Goodman, Martin. *State and Society in Roman Galilee AD 132-212*. Totowa, NJ: Rowman and Allenhead, 1983.
- Grabbe, Lester. "Synagogues in Pre - 70 Palestine: A Re-Assessment." *Journal of Theological Studies* 39:2 (October 1988): 401-10.
- Greig, J. C. G. "Abba and Amen: Their Relevance to Christology." *Studia Evangelica* 5: 3-13.
- Harrington, Daniel J. "The Jewishness of Jesus: Facing Some Problems." *Catholic Biblical Quarterly* 49 (1987): 1-13.
- Hassel, David. *Radical Prayer: Creating a Welcome for God, Ourselves, Other People and the World*. New York: Paulist, 1983.
- Hirschfeld, Yizhar and Giora Solar. "Sumptuous Roman Baths Uncovered near the Sea of Galilee: Hot Springs Drew the

- Afflicted from Around the World." *Biblical Archaeology Review* 10:6 (November/December 1984): 22-40.
- _____. "Tiberias: Preview of Coming Attractions." *Biblical Archaeology Review* 17:2 (March/April 1991): 44-51.
- Hoenig, Sidney B., "The Ancient City-Square: The Forerunner of the Synagogue." *Aufstieg und Niedegang der Romischen Welt*. Ed. H. Temporini and W. Haase. Berlin/New York: de Gruyter, 1972--:II.19.1, 448-76.
- Hohlfelder, Robert L. "Caesarea beneath the Sea." *Biblical Archaeology Review* 8:3 (May/June 1982): 42-7.
- Holladay, William L. *The Psalms through Three Thousand Years: Prayerbook of a Cloud of Witnesses*. Minneapolis: Fortress, 1993.
- Hoppe, Leslie J. *What Are They Saying About Biblical Archeology?* New York: Paulist, 1984.
- Horsley, Richard. "Bandits, Messiahs, and Longshoremen: Popular Unrest in Galilee Around the Time of Jesus." In *Society of Biblical Literature Seminar Papers* 1988. Ed. D. Lull. Atlanta: Scholars Press, 1988: 183-99.
- Horsley, Richard A., with John S. Hanson. *Bandits, Prophets, and Messiahs: Popular Movements at the Time of Jesus*. New Voices in Biblical Studies. Eds. Adela Yarbro Collins and John J. Collins. San Francisco: Harper & Row, 1988.
- Jablon-Israel, Michele. "Jewish Family Life in Galilee during the First Century." *Nazareth: Le Monde de la Bible. Special issue*. (July 1990): 33-35.
- Jeremias, Joachim. *The Prayers of Jesus*. Trans. John Bowden, Christoph Burchard and John Reumann. Philadelphia: Fortress, 1978.
- Kee, Howard Clark. "The Transformation of the Synagogue after 70 C. E.: Its Importance for Early Christianity." *New Testament Studies* 36 (June 1990): 1-24.
- Kelly, "Absence into Presence: A Theology of Imagination." Warren Lecture Series in Catholic Studies, No. 16. University of Tulsa, September 8, 1991.
- Khalidi, Tarif. "The Arab Jesus." *Theological Review* (Beirut) 10:1-2 (1989): 3-20.
- Kilibrew, Ann and Steven Fine. "Qazrin: Reconstucting Village Life in Talmudic Times." *Biblical Archaeology Review* 17:3 (May/June 1991): 44-56.
- Krentz, Edgard. "Fidelity and Variety: Forms of the Church in the New Testament." *Listening* 18 (1984): 73-82.

- Kune, and Arav. "The Bethsaida Excavations." In *The Future of Early Christianity: Essays in Honor of H. Koester*. Minneapolis: Fortress, 1991: 77-106.
- Lane, Beldon. "Landscape and Spirituality: A Tension Between Place and Placelessness in Christian Thought." *The Way* (Spring 1992): 4-13.
- Lee, Bernard J. *Galilean Jewishness of Jesus: Retrieving the Jewish Origins of Christianity*. Vol. 1, Conversations on the Road Not Taken. New York: Paulist/Stimulus, 1988.
- Levine, Lee I., ed. *Ancient Synagogues Revealed*. Jerusalem: Israel Exploration Society/Detroit: Wayne State University Press, 1982.
- _____. "Les fonctions de la synagogue ancienne." *Le Monde de la Bible* 57 (janvier/fevrier 1989): 28-30.
- Levy, Abraham. "Small Inventions: They Changed How People Lived in the Hellenistic Age." *Biblical Archaeology Review* 16:4 (July/August 1990): 32-41.
- Loffreda, Stanislaw. *Recovering Capharnaum*. Studium Biblicum Franciscanum Guides 1. 2nd Ed. Jerusalem: Terra Santa, 1993.
- _____. "Nazareth a l'epoque evangelique," *Le Monde de la Bible* 16 (novembre/decembre 1980): 8-13.
- _____. *Scavi di Et-Tabgha: Relazione finale della campagna di scavi 25 marzo-20 giugno 1969*. Pubblicazioni dello Studium Biblicum Franciscanum Collectio Minor No. 7. Jerusalem: Franciscan Printing Press, 1970.
- _____. "La tradizionale casa di Simon Pietro a Cafarnao a 25 anni dalla sua scoperta." In *Early Christianity in Context: Monuments and Documents*. Eds. F. Manns and E. Alliata. Studium Biblicum Franciscanum Collectio Maior 38. Jerusalem: Franciscan Printing Press, 1993: 37-67.
- Longstaff, Thomas R. W. "Nazareth and Sepphoris: Insights into Christian Origins." In *Christ and his Communities: Essays in Honor of Reginald H. Fuller*. Eds. Arland J. Hultgren and Barbara Hall. Anglican Theological Review. Supplementary Series 11 (March 1990): 8-15.
- Mac Leish, Kenneth. "The Land of Galilee." *National Geographic Magazine* 128:6 (December 1965): 832-65.
- McKnight, Scot. *A Light Among the Gentiles: Jewish Missionary Activity in the Second Temple Period*. Philadelphia: Fortress, 1990.
- Ma'oz, Zvi Uri and Ann Killebrew, "Ancient Qazrin: Synagogue

- and Village." *Biblical Archaeologist* 51:1 (March 1988): 5-19.
- Malina, Bruce J. *The New Testament World: Insights from Cultural Anthropology*. Atlanta: John Knox, 1981.
- Malina, Bruce J. and Richard L. Rohrbaugh. *Social Science Commentary on the Synoptic Gospels*. Minneapolis: Fortress, 1992.
- Martin, George. "The Fifth Gospel." *New Covenant* 22:5 (December 1992): 8-10.
- Meeks, Wayne A. "Galilee and Judea in the Fourth Gospel." *Journal of Biblical Literature* 85:2 (1966): 159-69.
- Meier, John P. A. *Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus*. Vol. 1, *The Roots of the Problem and the Person*. Anchor Bible Reference Library. New York: Doubleday, 1991.
- Meyers, Eric M. "Ancient Synagogues in Galilee: Their Religious and Cultural Setting." *Biblical Archaeologist* 43 (Spring 1980): 97-108.
- _____. "The Challenge of Hellenism for Early Judaism and Christianity." *Biblical Archaeologist* 55:2 (June 1992): 84-91.
- _____. "The Cultural Setting of Galilee: The Case of Regionalism and Early Judaism." *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*. Eds. H. Temporini and W. Haase. Berlin/New York: de Gruyter, 1972-; II. 19. 1, 686-702.
- _____. "Early Judaism and Christianity in the Light of Archaeology." *Biblical Archaeologist* 51:2 (June 1988): 69-79.
- _____. "Galilean Regionalism as a Factor in Historical Reconstruction." *Bulletin of the American School of Oriental Research* 220-21 (1975-76): 93-101.
- Meyers, Eric M., Ehud Netzer and Carol L. Meyers. "Artistry in Stone: The Mosaics of Ancient Sepphoris." *Biblical Archaeologist* 50 (December 1987): 223-31.
- _____. "Sepphoris: 'Ornament of all Galilee'." *Biblical Archaeologist* 49 (March 1986): 4-19.
- Miller, Start. *Studies in the History and Traditions of Sepphoris*. Leiden: Brill, 1984.
- Morgan, Michele. "Les Déplacements de Jesus." *Le Monde de la Bible* 53 (mars/avril 1988): 8-10.
- Neyrey, Jerome H., ed. *The Social World of Luke-Acts: Models for Interpretation*. Peabody, MA: Hendrickson, 1991.
- Nun, Mendel. *The Sea of Galilee and Its Fishermen*. Kibbutz Ein Gev (Israel): Kinnereth Sailing Co., 1989.
- O'Collins, Gerald. *What Are They Saying About Jesus: A Report*

- on *Recent Speculation About Jesus Christ and its Implications for Christian Faith*. Rev. Ed. New York: Paulist, 1983.
- Osiek, Carolyn. "The New Handmaid: The Bible and the Social Sciences." *Theological Studies* 50 (June 1989): 260-78.
- _____. *What Are They Saying About the Social Setting of the New Testament?* Rev. Ed. New York: Paulist, 1992.
- Overman, J. Andrew. "Who Were the First Urban Christians? Urbanization in Galilee in the First Century." In *Society of Biblical Literature Seminar Papers*, 1988. Ed. D. Lull, Atlanta: Scholars Press, 1988: 160-68.
- Perrot, Charles. "L'enigme des anciennes synagogues." *Le Monde de la Bible* 57 (janvier/fevrier 1989): 5-8.
- Pilch, John J. and Bruce J. Malina. *Biblical Social Values and Their Meaning*. Peabody, MA: Hendrickson, 1993.
- Pixner, Bargil. "Searching for the New Testament Site of Bethsaida." *Biblical Archaeologist* 48 (1985): 207-16.
- _____. *With Jesus Through Galilee According to the Fifth Gospel*. Rosh Pinna (Israel): Corazin, 1992.
- Porton, Gary G. "Forbidden Transactions: prohibited Commerce with Gentiles in Earliest Rabbinism." In *"To See Ourselves as Others See Us": Christians, Jews and "Others" in Late Antiquity*. Eds. Jacob Neusner and E. Frerichs. Atlanta: Scholars Press, 1985: 317-35.
- Puhl, Louis J. *The Spiritual Exercises of St. Ignatius: A New Translation Based on Studies in the Language of the Autograph*. Chicago: Loyola University Press, 1951.
- Ramsay, Wm. H. "Roads and Travel in the New Testament." *Hastings Dictionary of the Bible*, V. 396.
- Reicke, Bo. "Galilee and Judea." In *Jesus and His Time*. Ed. Hans Jürgen Schultz. Trans. B. Watchthorn. Philadelphia: Fortress, 1971: 28-35.
- Saldarini, Anthony J. *Pharisees, Scribes and Sadducees in Palestinian Society: A Sociological Approach*. Wilmington, DE: Glazier, 1988.
- _____. "Political and Social Roles of the Pharisees and Scribes in Galilee." In *Society of Biblical Literature Seminar Papers*, 1988. Ed. D. Lull. Atlanta: Scholars Press, 1988: 200-209.
- Saunders, Ernest W. "Christian Synagogues and Jewish Christianity in Galilee." *Explor* 3:1 (Winter 1977): 70-77.
- Stanley, D. M. "Contemplation of the Gospels, Ignatius Loyola, and the Contemporary Christian." *Theological Studies* 29 (1968): 417-43.

- _____. *Jesus in Gethsemane: The Early Reflects on the Suffering of Jesus*. New York: Paulist, 1980.
- Stemberger, Gunther. "Galilee - Land of Salvation?" In W. D. Davies, *The Gospel and the Land: Early Christianity and Jewish Territorial Doctrine*. Berkeley: University of California Press, 1974: Appendix IV, 409-39.
- Strange, James F. "Archaeology and the Religion of Judaism in Palestine." *Aufstieg und Niedegang der Romischen Welt*. Eds. H. Temporini and W. Haase. Berlin/New York: de Gruyter, 1972-- II. 19. 1, 646-85.
- _____. "Diversity in Early Palestinian Christianity, Some Archaeological Evidences." *Anglican Theological Review* 65 (1983): 14-24.
- Struthers-Malbon, Elizabeth. "Galilee and Jerusalem: History and Literature in Marcan Interpretation." *Catholic Biblical Quarterly* 44 (1982): 242-55.
- _____. "The Jesus of Mark and the Sea of Galilee." *Journal of Biblical Literature* 103:3 (1984): 363-77.
- Testa, Emmanuel. *The Faith of the Mother Church: An Essay on the Theology of the Judeo-Christians*. Trans. Paul Rotondi. Studium Biblicum Franciscanum Collectio Minor No. 32. Jerusalem: Franciscan Printing Press, 1992.
- Thiessen, Gerd. *Shadow of the Galilean: The Quest of the Historical Jesus in Narrative Form*. Trans. John Bowden. Philadelphia: Fortress, 1987.
- Tournay, R. J. "La Terre promise hier et aujourd'hui." *Proche Orient Chretien* 39 (1989): 35-59.
- Trites, Allison A. "The Prayer Motif in Luke-Acts." In *Perspectives on Luke-Acts*. Ed. Charles H. Talbert. Danville, VA: Association of Baptist Professors of Religion, 1978: 168-86.
- Turner, V. and E. *Image and Pilgrimage in Christian Culture: Anthropological Perspectives*. Oxford: Blackwell, 1978.
- Tzaferis, Vassilios. "A Pilgrimage to the Site of the Swine Miracle." *Biblical Archaeology Review* 15:2 (March/ April 1989): 45-51.
- _____. "Sussita Awaits the Spade." *Biblical Archaeology Review* 16:5 (September/October 1990): 50-58.
- Vann, Lindley. "Herod's Harbor Construction Discovered Underwater." *Biblical Archaeology Review* 9:3 (May/June 1983): 10-14.
- Walker, P. W. L. *Holy City, Holy Places? Christian Attitudes to Jerusalem and the Holy Land in the Fourth Century*. London: Oxford, 1990.

- Ward, Kaari, et. al., eds. *Jesus and His Times*. Pleasantville, NY: Reader's Digest, 1987.
- Wild, Robert L. *Waiting for the Presence: Spirituality of Pilgrimage to the Holy Land*. Jerusalem: Franciscan Printing Press, 1988.
- Wilkinson, J. *Jerusalem Pilgrims Before the Crusades*. Jerusalem: Ariel/Warminster, England: Aries and Phillips, 1977.
- Whiston, William, trans. *The Works of Josephus: New Updated Edition, Complete and Unabridged*, Peabody, MA: Hendrickson, 1987.
- Yeivin, Ze'ev. "Ancient Chorazim: A Galilean Town Is Reconstructed from Fragments." *Biblical Archaeology Review* 13:5 (September/October 1987): 22-39.

ANNE HENNESSY, CSJ
JĖZAUS GALILĖJA

SL 1083. Tir. 400 egz. Užsakymas 2289
Išleido LKB TTK leidykla,
Rotušės a. 23, 3000 Kaunas.
Spausdino "Aušros" spaustuvė,
Vytauto pr. 23, 3000 Kaunas.

Tai knyga apie Galilėją, kraštą, kurį Dieviškoji Apvaizda pasirinko Įsikūnijusiojo žodžio gyvenimui, ir Jėzus - didžiąjai daliai savo tarnystės. Autorė tyrinėja pirmojo amžiaus Galilėjos geografines ir socialines realijas, taip pat galimą jų įtaką Jėzaus gyvenimui ir mokymui. Kiekvienai iš keturių evangelinių bendruomenių Galilėja atspindėjo Jėzaus gyvenimą ir pasitarnavo tam tikram tikslui kiekvieno pasakojimo teologijoje. Atidžiai skaitant Evangelijas galima prisirinkti nuorodų, kaip Jėzus buvo susijęs su savo aplinka: kaip Jis tarnavo jos žmonėms, kaip jis naudojo vaizdinius, paimtus iš jos gyvenimo, kad apreikštų dieviškąjį veikimą. Pagal Naująjį Testamentą išugdymui šių dienų krikščioniui, susitikimas su Galilėja - ar tai būtų asmeniškai, ar tik mintyse, - duoda brangią ir jaudinančią progą susitikti su pačiu Jėzumi, ir yra stipri pagalba tiek mokantis, tiek tarnaujant.

Knygoje pateikiama gausi šiuolaikinių darbų apie Galilėją bibliografija. Autorė pasistengė, kad Šventojo Rašto mokslininkų, lygiai kaip ir istorikų bei sociologų darbai pasitarnautų dvasingumui; uolus Jėzaus pasekėjas čia ras naudingų tiek tarnystei, tiek ir kontempliatyviai maldai įžvalgų.

Profesorė ANNE HENNESSY yra Kalifornijos St. Joseph of Orange kongregacijos sesuo. Ji turi Anglų literatūros ir Teologijos magistro, Teologijos (specializacija -Krikščioniškasis dvasingumas) daktaro laipsnius. Yra dėščiusi visų lygių katalikiškose mokyklose, penketą metų buvo Orange Campus of Loyola Marymount Universiteto Losandžele dekanė. Keletą metų ji vadovavo ilgalaikiai formavimo programai savo kongregacijoje. Dabartiniu metu ji yra Living Water Bible ir Maldos centro Tabghoje prie Galilėjos ežero Izraelyje direktoriaus padėjėja, taip pat dėsto Romos Gregorianumo Universiteto Dvasingumo Institute.